



## SVIT.

Narodiť sa, môj milý, nie je šťastím, ani nešťastím. To je proste fakt, ako je faktom svit. Keď sú všetky podmienky rána — svitá. Nik sa tomu nediví, ani preň nevyčíta. Vieme, za tým faktom stojí poriadok a nesmierna sila prírody. Robiť pre to niekoho zodpovedným, nemyslím, že by bolo rozumné. Reťaz života vinie sa pred naším zrakom z nekonečna, ohnivo pojí sa k ohniviu. Nevidíme začiatku, nedovidíme konca. Príčina stáva sa výsledkom, výsledok príčinou, kým len neochabne vôľa žiť. Pri pohľade na ohromnú rieku otázky prečo? načo? — stávajú sa zbytočnými. Ak nás sovrie v svoje ramená, neostáva len pustiť sa po nej alebo zahynúť. A prečo zahynúť, keď je večnosť bez konca a trochu časnosti je jednako len zaujímavým intermezzom? Človek po tvrdom sne otvára oči, keď svitá, lebo vie — nastáva deň, i keď deň práce a borby. Necítil si nikdy neodolateľný úsmev rána? Tak spomínaj i na deň, keď si prvý raz uzrel svetlo tohto sveta a rozpoznával oči, čo žiarily na teba rodičovskou láskou! Táto láska diktuje mi i tieto myšlienky, pri nich hľadím na teba, i na tisíce a státisíce tvojich vrstovníkov a vrstovnic, plaviacich sa dnes medzi Scyllou a Charibdis. Čítam otázky z tvojich očí a z očí ich. Odpoviem ti na ne prosto, ako som si ich rozriešil pre seba. Nazri so mnou, môj milý, do tváre života i smrti!

1. Obstávajú ťa pochybnosti a otázky pichajú ťa svojím kovovým zrakom kdesi až pri srdci? Nemysli, že si unikum! Slová o kríze práve terajšej mladej generácie suchoria nevážnosťou frázy. Kto-ten stavia z toho nové problémy, netušiac, akou smiešnou figúrkou sa stáva v očiach skúsených ľudí, ktorí vedia, čo bolo. Nad svitom vždy sa zamýšľal človek, ako nad tisíc záhadami, ktoré z neho plynú až po mrk večera a po noc. Pochybnosti sú hosťami ľudských duší, odkedy si len postavily svoj svet. Otázky životné nelomcujú len generáciami, ale vekom, a to najmä tým, v ňom si ty. Tie pochybnosti známe sú i mne, ktorý som ťa predišiel. Boly však známe dávny — pradávny, lebo nikdy nebol svet bez mysle kritickej, čo si vždy žiadala svoj pokrm, ako i dnes. Na otázky života museli si ľudia vždy odpovedať. Musel som si i ja. A nebolo to ľahko! Čím je myseľ človeka prenikavejšia a ostrejšia v bádani, tým je to ťažšie. U terajšej mladej generácie teda nie to je nové, že si musí otázky rozriešiť, iba — *že si ich musí rozriešiť pre seba a sama!* Tak to bolo však i prv, i pred stáročiami. *Kto má zuby, tomu netreba pokrm požúvať, kto má myseľ, má ju na to — vystihnúť smysel života. V tom je práve kúzlo, bez čoho putovalo by sa nám týmto svetom veľmi jednotvárne. A keby tá púť i nebola bez utrpenia, čo na tom? Prekonali sme to i my, ktorých myseľ bola navlas podobná búrlivej mysli dnešných mladých pochybovačov. To je cenné v živote, čo sa takto vydobyje!*

2. Boj o prvý náhľad na život je teda tvojou úlohou. Čo je však tá pravosť náhľadu a čím môžu osožiť v určení tohto predošlé generácie? Človek ako najrozumnejší tvor na zemi ženie

sa za absolútnou pravdou odjakživa a rád by ju obsiahnuť všetkými svojimi schopnosťami. Rozriešiť záhady pôvodu, cieľa, i budúcnosti našej — nedá pokoja a rozpaľuje ducha viac než najsilnejšia vášeň. *Lenže schopnosti relatívnych hodnôt vedú iba k relatívnej pravde, čo sa zablysne pred našim zrakom, z pomeru vecí a zjavov k nám samým.* Pre kritickú myseľ, ženúcu sa za absolútnym poznaním, ostáva i dnes Pilátovo: čo je pravda? Myseľ je však iste nie jediný prostriedok poznania. Neraz v istých veciach vycítíme viac, než dosiahneme svojimi piatimi smyslami a logikou kritickej mysle. A svet citu nie je pre nás menšej ceny než svet rozumu. Naopak! Poznania rozumové môžu byť pevné, ale v konečných dôsledkoch tvoria len jeden pilier mosta, ktorý, ak ho nepodoprie cit, ostáva visieť v povetrí. Preto nám ľuďom, ak chceme prejsť cez veľrieku života a neutonúť, neostáva, len stavať na oboch pilieroch. Pravdy, bádanim získané, doniesť do pomeru s citovým svetom v nás, s našou vôľou, i s vôľou miliónov — žiť, a šťastne žiť. *Ak si máme voľiť z relatívnych právd, ostáva i pre kritickú myseľ rozumné voľiť si nie tú, čo zabíja, ale čo dodáva chuti žiť a víťaziť nad životom. Účelnosť, myslím — je charakteristikou pravosti, keď ide o určenie životnej pravdy.* A táto účelnosť je už v dosahu našich smyslov, môžeme sa o nej celkom reálne presvedčiť. Preto jedine na tom môže sa zakladať pravosť náhľadu na život. Pri tvorení tohto v mladej duši úloha predošlých generácií nie je autoritatívna, iba poradná. Ani ja, môj milý, nenárokujem si viac voči tebe, hoci si mi taký blízky. Tým menej odvážim sa nárokovať si voči tvojim rovesníkom. Ale pravda životná, práve pre svoju relatívnu cenu,

musí vždy dozrieť ako víno, keď má presvedčiť pravosťou farby, vône i chuti. Pravda sa stáva životnou nie jej odhalením, ale pečatou vyskúšania, čo môžu udrieť nie tí, čo žiť počínajú, ale tí, čo už žili, alebo aspoň dost prežili. *Životná múdrosť nie je majetkom generácie, ale generácií, tvorí sa ako ľudová pranostika o Medardovej kvapke.* Nová generácia môže z nej odložiť, môže ju doplniť, ale trhnúť ňou, prečiarnuť ju a nahradiť novou — znamená započatť od A so všetkým rizikom v znamení slov: i navráti sa pes k vývratku svojmu. Pri tvorení náhľadu na život dobre je mať rozum, ale ešte lepšie mať ho a vedieť využiť i spoločný majetok generácií, overený životom. Možno chodiť tak či inak, ale nemožno chodiť na hlave. Pri posudzovaní duchovného fondu, práce a vôbec života predošlých generácií nesmieš vyjsť zo zlých ľudí, akí vždy boli i budú, ale z tých, čo boli soľou spoločenstva. Inak by si, hladný, siahol po skale miesto vonného, sladkého chleba.

3. A teraz už zahľad sa do hĺbky svitu, čo objíma a vášnive bozkáva hory-doly, širokú-diaľnu zem, i teba samého. Dovoľ mi stáť vedľa, keď sa spytuješ, odkiaľ si vzišiel sám. Ak sa zadívaš do plameňov slnka, zdvíhajúceho sa nad hory, oslepí ťa iste, a čo máš z toho? Tvoje otázky sú odôvodnené, ale nezájdeš s nimi ďalej ako tí, čo šli pred tebou a norili svoj zrak do záhad pôvodu celkom tak ako ty. Len jediná veda pomohla by ti o krok ďalej, ak i nie na tvoj ošoh: chémia! Keby si vedel zostaviť vajce z chemických látok, podložiť ním kvočku a vyliahnúť tak kurčiatko — iste by si zatriasol náhľadom o všemohúcnosti nesmiernej sily, čo srdce ľudské tušilo za vesmírom a tuší. Alebo aspoň amebu

sformovať, najprostejšiu amebu, čo vedela žiť a rozmnožovať sa. Ty to však nevieš utvoriť a nevedia ani múdrejší od teba! A jednako čokoľvek si pomyslíš, je to len — čo ohlodala ľudská myseľ so všetkých strán tisícorakým spôsobom. Ak poctíš dôverou svoj citový smysel, čo ťa prenesie za hranice dosahu tvojich piatich smyslov, staneš pred chrámom a pokloníš sa vo viere pred majestátom Boha stvoriteľa, ktorý sformoval človeka na svoj obraz. Ak zastaneš na polceste, ostane ti príroda, ako tajomná matka všetkých vecí, a ty ocítneš sa v rade múdrych, ktorí — ako kedysi alchymisti — miešajú vo svojich retortách hmotu, jej zákonitosť a náhodu, z čoho má byť život. A alchymisti nemiešali bezpodstatne, dnes už ich moderní nasledovníci vedia utvoriť zrnká zlata z hliny a vykryštalizovať z kamenného uhlia diamantový prášok. *Kam dôjdu alchymisti života, kto to vie dnes? Ich prírodovedecký náhľad na svet má svoje trhliny, ktoré vyplnia hypotézou, alebo lepšie vierou, čo sa podstatne nelíši od viery, ktorá kladie vesmír, i s jeho životom, k nohám nepochopiteľnej a všetko tvoriacej, všetkým hýbajúcej, najrozumnejšej absolútnej bytosti.* Prvá trhlina je medzi neživotným anorganickým svetom a medzi prvou bunkou, schopnou žiť, množiť sa a tým tvoriť nový organizmus. Druhá trhlina, dosiaľ nijako nepreklenutá, je medzi tvorstvom zeme a medzi tvorom zvaným — homo sapiens. Šon po deformovaných kostrách a stlačených lebkách v starých vrstvách zeme nemá čím imponovať. Strom života, ak rodil kedysi podľa týchto predstáv, mal by iste rodiť i dnes. A tak i ovocie jeho, čo sa hľadá pod zemou, malo by byť na nej viditeľné. *Alebo je niečo veda, alebo*

hypotéza a vtedy z dvoch hypotéz má si vždy človek právo vybrať tú, ktorá ho uspokojuje. Ja som našiel svoje uspokojenie v hypotéze, čo predpokladá všemúdra, absolútnu bytosť, lebo mi vyplní ohromnú prázdnotu vo všehomíre. A keby to hneď bola len monumentálna báseň, i tak má z toho viac môj duch, keď si ju recituje alebo jej naslúcha, než zo zajakavých slov, ktoré chcú spraviť človeka bohom, a vysotia ho vlastne ako žobráka v oblasti priestoru a času. Ty si vyber pri pohľade na svit a jeho zore to, čo uznáš za dobré, ale porovnávaj dobre a neober seba! Neradím ti zatajiť to zverské, čo je v nás. I ja myslím, v pokolení ľudskom túla sa množstvo bezchvostých opíc, lebo človek počína sa vlastne s uvedením ľudskej dôstojnosti, toho obrazu božieho. Chcem ťa len upozorniť na vzácne hodnoty našich psychických vlastností, ktoré človeka stavajú nad rozumného zvera a určujú mu v symfonii všehomíra primeraný zástoj i cieľ.

## DOMOV.

Vták má svoje hniezdo, líška dieru a človek svoj domov. Myslím predne ten tichý kút, kde zlatá žiara svitu zasvieti mu prvý raz do tváre. To je niekde palác, niekde len chalupa, ktorá má však vždy svoje podivné kúzlo. Rozhliadame sa svetom a zdá sa nám, celý by mal patriť nám a my jemu. Celá zem mala by byť naším domovom! Lenže je život iný, celkom iný! I stahovavý vták, ktorý má dva domovy, vracia sa pravidelne na svoje staré miesta, kde sa živí, ako vie, a teší životu. Kto je doma všade, ten nemá nikde domova. Kto sa domnieva, že mu je vlastou celý svet, vskutku je bez vlasti. Preto má rodná zem svoju chuť i vôňu a človek nevdojak vracia sa k nej znovu, povolný jej tajomnej sile. *Iný hovor má rieka i hora, iný úsmev obloha nebeská okolo domova, i keď je to nie kaštieľ, ani poriadny rodinný domec, ale len rozheganá chalupa. Nezabudni, môj milý, na toto kúzlo!* Ak sa ho zriekneš, o toľko budeš chudobnejší. Teba však, viem, trápi iné pri pomyšlienke na domov. Spytuješ sa — prečo je nie domov ako domov? Máš pravdu, každá rodina mala by mať domec a v ňom obedovňu, spálňu, kúpeľ a čo k tomu náleží. Bude to niekedy, či nebude — neviem! Nemožné je to nie. Ak raz národy odzbroja, majú už z dobrej časti prostriedky na takéto produktívne investície. Zreorganizovaním práce a jej

výsledkov našlo by sa ostatné, čomu ja všetkému prajem zo srdca. Kým to však nebude, ostáva pochopiť dary i najskromnejšieho domova a byť za ne vďačným.

1. Tvoj domov je dom náš, byt tvojich rodičov. Máš v ňom pohodlie i hojnosť — ne jeden z kamarátov mohol by ti i závidieť. Máš i nás, čo ťa máme radi. Nie div, keď počítaš dni pred prázdninami, kedy pôjdeš domov! Ozaj, počítal by si ich, i keby sme bývali všetci v jednej chýžke a boli chudobnučki ako mnohí iní? Myslím — áno! *Sladkosť domova nie je v pohodlí, ani v hojnosti, ale v tej tajomnej hudbe srdca, čo náležia sebe.* Ty vieš, nikde ti tak neprajú v širom svete dobrého ako tvoji doma. Ak prechorieš, nikde sa tak nechvejú o tvoje zdravie. Hrozí ti nebezpečenstvo? Nikde tak netípnú o tvoju budúcnosť! Máš úspech a radosť? Nikde sa netešia úprimnejšie gólu, čo sa ti podarilo vrhnúť životu do bránky. Popri tej istote, čo srdce precíti, to je jeden zo vzácných darov domova. Jeden — nie jediný; tých darov je viac! Skromný, biedny domov zdá sa krivdou, hotovým trestom vydedeného, ale nie vždy je tým. Ani palác nemusí byť nijakým šťastím pre dušu mladú, tvoriacu si svoj svet s ružami i trnami. *Kto začne nízko a dobýva si svet stupeň po stupni, má istejšiu cestu než ten, kto začne vysoko a mdlého núti ho život zostupovať nadol.* Kto dostane všetko hotové už tým, že sa narodil v kaštieli, ten môže mať hojnosť, jednako cíti neraz, ako by nemal nič — lebo je nič nie v skutku jeho. Bieda, najmä na počiatku života, je nie vždy trest, ale ten najvhodnejší tréner k pravému oceneniu toho, čo sa vydobyje, a pomocníkom k najvyšším metám života. Videl som syna boháča,

ktorý z lásky otcovej prešiel už celý svet do svojho šestnásteho roku. Bol z neho vrak — nič ho už nezaujímal. A skúsil som sám, ktorý som vyšiel z biedy, aký sladký je rozdiel medzi tým, čo dal včerašok a čím dnešok obdaril. I chuť života a ambícia tvorí sa primerane pomerom, ktoré premáhame. *Kto nevie, čo je trň biedy, nikdy neprecíti a nevychutná, čo je med dostatku.* Len človek, prebívajúci sa od zlého k lepšiemu, vie si oceniť dary života v pravej hodnote. Kto má všetko zásluhou svojho rodu, nemá sa za čím hnať, ale nemá mu čo ani radosť robiť. Preto myslím, chudoba dá snaživému a zdravému decku krajší sľub do kolísky ako hojnosť. Pravda, decko sa ho musí chopiť a za skvelým príkladom najlepších, čo sa dostali na najvyššie miesta — sľub sa stane skutkom. Jest zaujímavejšieho športu, než je tento, môj milý?

2. Sú dary, čo majú patriť každému, i najskromnejšiemu domovu. To je právo na chlieb, na odev, na zdravú vodu, čerstvý vzduch, životodarné slnko. Ako vidíš, nie sú to hodnoty, predpokladajúce bohatstvá, len tie minimálne dary, bez nich je ťažko žiť. V práve na chlieb a na odev rozumiem príležitosť k práci, čo opatrí ostatné. To právo uplatniť, uznám, je vážnou, ba najvážnejšou úlohou našej doby. Ide o vhodné organizovanie výroby a odbytu, čo zas predpokladá vhodnú deľbu svetového kapitálu, ako hnacej sily výroby i spotreby vo všetkých kútoch sveta, a nemusí byť človek bez domova, ani domov bez chleba a odevu. Vykonať to nediktujú nijaké izmy, diktuje to záujem ľudského spoločenstva a diktuje zdravý rozum. *Národy sveta i bez komunizmu majú možnosti ovládať kapitál a z draka spraviť krotké, užitočné domáce*

zvíera. Ostatné utvorí priliehavá hospodárska organizácia a rodina bude mať domov, ak ho nemá alebo stráca dnes. Zdravá voda, čerstvý vzduch, životodarné slnko — sú už prevažne prístupnejšie, len treba v nich rozpoznať to, čo znamenajú pre náš život. Čoho máme v hojnosti, nevážime si. Hodnotu toho chápeme najčastejšie, keď ho niet. I pri týchto daroch sme tak. Či je nie šťastie, že sú prístupné okrem niektorých zamestnaní skoro každému človeku? Že chudobní i bohatí môžu si rovnakým spôsobom načrieť zo studienky, nadýchať sa v hore alebo v poli čerstvého vzduchu, slniť sa na brehu rieky a hoc vedľa cesty na pažití? Zdá sa nám — nič je to! A je to veľa! Bez bohatstva môžeme žiť, bez vody, vzduchu a slnka — nie! Rád som, že si vážiš týchto darov. Ony dvíhajú hodnotu domova, udržuujú zdravie, budia radosť. Ale nie sú ešte podmienkou vrcholného citu, čo srdce ľudské rozžaruje šťastím. A tento cit je tiež darom domova. Aspoň do vysokej miery je ním!

3. Už sme skúmali, v čom je vlastne kúzlo domova. A tu od prírody — obráťme sa k ľuďom. Ľudia sú iste všelijakí. Mnohí sú zlí už od prírody, práve preto v túžbe nájsť z nich radosť — nemožno sa bližšie k všetkým. Similis simili gaudet — podobný podobnému sa teší — hovorili už starí Rimania. *To však nevyvráti tú pravdu, že najvzácnejší pocit vyvolá v nás pomer k dušiam, čo rezonujú na hlas nášho vnútra.* Bez tej hudby príbuzných srdc mohli by sme sa tešiť hojnosti, nádhere prírody, sviežim, rumenným farbám východu ap., ale táto naša radosť bola by prichladná. Prichladná je i radosť medzi cudzími ľuďmi, lepšie — nie je to nijaká radosť. Viem pochopiť Francúzku, ktorú vraj na smrteľnej po-

steli tešil istý abbé slovami: nebojte sa, madame, v nebi stretnete sa s mnohými slávnymi ľuďmi... Čo z toho — odpovedala mu rezignovane — keď ja z nich nepoznám nikoho! Človek musí znať človeka, musí mu byť blízky, ak ich pomer má byť prameňom vzájomnej potechy, prípadne i šťastia. V tom je ten najvzácnejší účel domova. Pod jeho krovom žijú si rodičia a deti. Rozbiť tento pomer, hoci hneď s odôvodnením, že sme všetci ľudia rodina, myslím, bola by vždy len nenahraditeľná strata. Podobne je s pomerom bratov, sestier a príbuzenstva vôbec, keď i ostáva pravdou — lepší dobrý priateľ ako zlá rodina. *Rodina bola odpradávná prirodzenou oporou človeka v existenčnom boji. Z nej vyrástol kmeň i národ, čo prevzaly túto úlohu na širšom základe.* Na pôde dobrej rodiny vykvitnú kvety najčistejších a najväčších radostí odmenou za starosť o túto ustanovizeň. Najdokonalejšie prejaví sa to vo vhodnom pomere muža a ženy, ako základu rodinného života. Radosť jedného srdca stáva sa radosťou i druhého, a naopak. Tu je zjavné, ako srdce môže okriať pri zdravej vode, čerstvom vzduchu a na jasavom slnku opatrené najpotrebnejšími prostriedkami žiť, čo ho však preniká najintenzívnejšou radosťou, to je oheň, ktorým horí i srdce súzvučné v púti za jednotným cieľom. *Mohli by sme mať všetko, čo zem môže poskytnúť — bez radosti z ľudí, alebo aspoň z hŕstky najbližších, a keď i len z druhu alebo družky života, chybovalo by tej radosti na farbe, teplote i omamnej vôni. Tento pocit iste nevzbudí nikdy v duši pomer, ktorého jediným cieľom ostáva živočíšne ukojenie zžieravých telesných vášní. Ten pomer musí byť duchovný a vysoko etický.* Podrývať tento pomer

alebo ho rozbiť — znamená, ako aj v pomere rodičov a detí oberať ľudí na údolí neresti i o tých niekoľko kvietkov, čo si našli medzi trnám a bodliacím. Zničiť dôstojný pomer muža a ženy, rozsypať rodinu pre vzbudenie lásky k rodine celého ľudstva môže pekne znieť, prakticky je to však žiadať nemožné. Kto nezodvihne v rukách päťdesiatkilovec, ako by zodvihol štyri-päť metrov? Kto nevie zahorieť láskou k najbližším, s ktorými ho spája krv i kosť, ako zahorí k miliónom, ktoré ani nepozná? Cez rodinu ide sa ku vrstve a kmeňu, cez kmeň k národu a cez národ k celému ľudstvu. Duch, čo lipne láskou k celému človečenstvu, vždy bude vedieť zaujať správne stanovisko voči rodine, čo ako najvhodnejšia složka spoločenstva poskytuje dobrým srdciam i kvety čistých radostí pod krovom domova. Týmto sme, môj milý, preskúmali najväčšie dary domova. Postav si proti tomuto človeka, kaviarenskeho tvora s jeho sebeckým, radosťami i cieľom životným, a uvidíš rozdiel. I tu si vyber, čo uznáš za dobré. Isté je, ako príroda so svojimi darmi, tak i domov a rodina sú len zástavky na ceste k duševnej rovnováhe, k spokojnosti a k šťastiu. Povedzme, to je najvhodnejšia pôda, kde zázračný kvet ľudského blaha môže vykvitnúť. Ale blaho rodí sa hlboko v duši a nik nám ho nevykúzi. Každý človek musí si ho vybojovať sám v sebe.

## STUDŇA.

Psychické vnútro človeka je studňa, neraz až bezodná studňa. Už starí Gréci pokladali za vrchol múdrosti — poznať a ovládať seba. Pravda, poznať studňu nesmiernej hĺbky — ťažká vec! Ťažká, azda najťažšia vtedy, keď je tá studňa naša, sme ňou my, a či — ja! Jednako bez seba-poznania mohla by nás len náhoda postaviť do takého pomeru so svetom, z ktorého by skvitlo šťastie. Na náhodu sa škoda spoliehať. Neostáva, len pozorne nazrieť do studne, na jej dne zhliadame svoju tvár. Síť do otvorenej hĺbky, preskúmať ju, i vyčistiť, nech by vydala vodu čerstvú, priezračnú a zdravú. To je pripraviť svoje — ja — i dôstojne vystrojiť na všetky nárazy života. Ak kde, tu ide o teba, môj milý. Márne budeš mať svoj domov so všetkými darmi, ak neovládneš pevnou rukou kormidlo — loď tvoja na búrných vlnách dopustení ľahko narazí na skalú a stroskoce sa. Zdravá voda ťa neobčerství, čistý vzduch neotuží, jasavé slnko svojimi ultrafialovými lúčmi nespraví z teba hrdinu, akým máš byť, ak nechceš podľahnúť nárazom. Ani chvejúce sa ruky otca, matky — príbuzných, priateľov, ba ani výkrik družky života neochráni ťa pred pádom, ak sa dáš životu dotisnúť nad priepasť, z ktorej hľadí smrť. Preto je rozumné poznať svet, ešte rozumnejšie — seba, a najrozumnejšie postaviť sa s poznaným svetom do takého

pomeru, v ktorom si vždy navrchu ty, lebo blesky jeho nevyrušia rovnováhu, čo máš v duši.

1. Poznať svet, ten mimo nás, to je prvé, čo sa učíme, odkedy sme otvorili oči. To nás učia aj iní. Nahromadiť množstvo poznání je zaujímavá vec. Poznať svet v časovej hĺbke — je história, ktorá vie byť i dobrou učiteľkou pre život. Poznať svet v jeho hmotnom rozsahu, s vlastnosťami zjavov, i so zákonmi, ktoré ich vysvetľujú — to sú pyramídy vedy. Zastať pod nimi môže ťa zachvátiť obdiv i úžas, ale môžeš ľahko zbadáť i púšť, čo sa žltie okolo nich do nekonečna, zapadá kdesi za horizontom a bytosť tvoju naplňa miesto hrdosti clivostou. *Poznania hromadiť je len pol práce, druhá, myslím, omnoho vážnejšia, je utriediť ich. Všetko môžeš vedieť, môj milý, ale nie všetko sa ťa týka, a rovnako týka!* Známosti o tropických alebo arktických krajoch môžu ťa zaujímať, ak však ta nevkróči tvoja noha, čo z toho? I povrchné známosti o svete mimo nás sosústreďujú sa prakticky okolo bodu, na ňom stojíme my. Preto je dobre mať známosti o celom svete, pokiaľ možno, o celej zemi, ale nevyhnutné je poznať svoju obec. Dobre je poznať históriu národov, ale nevyhnutné je poznať minulosť a ciele vlastného národa. Dobre je mať vedomosť o zákonoch prírody alebo i ľudského spoločenstva, čo sú predmetom rozličných povolání, ale nevyhnutné je poznať zákony a učenie, na ktorom je založený úzky kruh tvojej pôsobnosti. Sú ľudia, ktorí nosia v hlavách celé encyklopedie, jednako sú nie k ničomu. Všetko vedia, čo im netreba, ale pritom, čo im treba, a to hneď, prichodia do zmätku alebo robia omyly. Márne posadíš dobrého letúna alebo šoféra na voz poháňať, hoc len tiché voly, i neuče-

ný gazda hneď vidí, že sa ten múdry pán chytá čohosi, do čoho sa nerozumie, i keď je to ľahšie, ako spravovať auto alebo práve aeroplán. *Všetko je dobre vedieť, ale najlepšie to, čo poskytuje podmienky vlastného života.* V praktickom povolaní vedie to k odborníctvu, čo dnes už zaujíma svoje miesto na všetkých stranách v našom spoločenstve. Kto sa chce uplatniť, musí byť dobrým odborníkom, či je gazda, či robotník, či úradník, umelec alebo práve spisovateľ. Čo je to však iné ako triedenie vedomostí na prvodruho-tretostupňové pri ich nadobúdaní? Inžinier môže stavať domy, mosty, stroje i bez dokonalej známosti o rytmike verša. Maliar môže výborne klásť farby na plátno i bez známosti o Platónovej alebo Aristotelovej filozofii ap. Takéto utriedovanie je pre poriadok v našej mysli, a najmä na to, aby sme vždy mali poruke ten priečinok, ktorý najviac potrebujeme. Tento poriadok je však nielen pre povolanie, alebo nadobudnúť pevnú bázu všeobecnej vzdelanosti — potrebný. *Je nevyhnutnou podmienkou, i keď ide ako vybudovať v duši pevnú kostru, vydobýť si vhodný náhľad na svet a na život, postaviť sa na taký rozhladný bod, s neho nevidieť len chaos, ale zákonitosť života, čo rozsýpa nielen trpkosť, ale i radosti a určuje ti i cieľ.*

2. Vybudovať si pevný náhľad, a dokladám — vhodný náhľad na život, je prijať všetky dojmy vonkajšieho sveta, spracovať ich v sebe, utriediť a ovládať. Pravdaže, nedá sa to bez sebazpoznania. Keď poznáš, aké sily hýbu morom, môžeš sa zamýšľať, ako sestrojiť najvhodnejšiu loď plaviť sa na ňom. Keď poznáš klímu svojho kraja, vieš, ako sa obliecť, aby si neprechladol, ani nezahorel. Keď ti je známe, a a má ti byť, čo

všetko hýbe vnútrom ľudí i len tých, s ktorými máš šťastie v živote, vieš si zachovať svoj zástoj medzi nimi. Preto, keď poznávaš svet mimo seba, nezabudni na ľudí, z nich je každý človek vlastne svetom pre seba — osobitným svetom. Len tak budeš vedieť vyhnúť nárazom, prv než ťa zasiahnu a nebudeš sa rozčulovať na tom, čo skúsiš. Keď ťa kopne kôň, nepovedieš ho k richtárovi a neupadneš do pokušenia nanucovať svoju pravdu miesto človeku — bezchvostej opici. Už som ti poznamenal, že v spoločenstve ľudskom potuľuje sa ich mnoho. Človek nezačína sa kolískou, ba ani dobytím doktorátov, ale chvíľou, keď sa rozkvitne v ňom poznanie a cit ľudskosti. Mnoho som vytrpel, kým som prišiel na to, ale môžem úprimne vyznať, dnes ma to veľmi uspokojuje. Kedysi trápila ma mienka ľudí, dnes ma netrápi, keď mi nevyčíta svedomie. Predtým, keď som poznal pravdu, čosi ma hnalo v duši presvedčiť všetkých, dnes viem, presvedčiť o pravde nezávisí len od tejto, ale i od iných podmienok. Ako sú ľudia slepí pre farby, hluchí pre zvuky, tak sú povahy, čo majú svoje skrivené základy smýšľania a svoju logiku. Dohadovať sa s nimi je márne, oni povolia pravde, ak vôbec povolia, vtedy — keď musia pod tlakom záujmu alebo verejnosti. Inak húdli by si svoje do skonania sveta. A tak je to nielen s prvkami a spôsobom poznania, tak je to i s prvkami mravného založenia. Sú rodení efialti, herostrati, brúti a iné typy najrozličnejších zločincov, ktorých spoločenstvo môže ovplyvňovať i prevychovať, ale príležitosť môže vždy vyvolať z nich i to, čo sú. Všetko toto poznať môže byť smutné, náhľad o dôstojnosti ľudskej a božskom pôvode človeka hodne skreslí, ale bez toho nie je možný

správny pomer jednotlivca so spoločenstvom, ktorého je členom. *Ľudstvo má svoju tvár a svoj tieň, svojich svätcov i svojich zločincov a neraz ťažko je ich rozoznať od seba. Vplyv ich križuje sa neraz a musíš mať dobré oči, vystihnúť, či máš pred sebou apoštola dokonalejšieho života a či prosto piráta, zabaleného do apoštolského rúcha, s gestami a heslami, primeranými dobre štylizovanej maske na lotrovskom obličaji. A takýchto je veľa, keď sú i rozličného stupňa, ale jest ich všade. Všade snažia sa uplatniť a ľudstvo, ak sa pohlo dobrým smerom, alebo využiť, alebo infikovať nemocou, čo im rozožiera vnútro. Preto je veľkým umením, ako odolať ľuďom, tak i vybrať si ľudí, aby sa človek nestal zajatcom, alebo práve papagájom duchov, reprezentujúcich kaz a smrť na živom strome človečenstva. Sú maniaci až po perverzitu a musí byť duša človeka dobre usporiadaná i vystrojená — odolať im. Človek je z dobrej časti dielom prostredia, v ktorom sa pohybuje, preto je zlá spoločnosť vždy veľkým rizikom. Ukáž mi svojho priateľa a ja ti poviem, kto si! — hovorili za dávnych časov a uznáš, môj milý, je v tom veľa pravdy.*

3. Vonkajšie dojmy odrážajú sa v nás koniec-koncov v precítení, čo je vlastne miera najintímnejšieho styku ľudskej bytosti so svetom mimo nej. Táto miera hodnotí svet poznania pre nás, vyvoláva v nás pocit radosti či žiaľu — záchvevy šťastia alebo otrasy nešťastia. *Cesta k šťastiu, ak sa nepodáva náhodou sama a musí sa hľadať, vedie cez správne poznanie k správne nemu precíteniu toho, čo život dá. A tu je veľmi vážne vedieť, že chuť zažitia je vždy relatívnej ceny a tak sa i tvorí, i vzniká v našom povedomí. Dotkni sa teplej ruky studenou, zdá sa ti*

horúcou, zohrej na kachliach a dotkni sa ruky, teplej — ako predošle, máš pocit, že je chladná. Okús riadnu vodu po horkej a cítiš, je sladká. Pri mori zdajú sa i nízke vŕšky vysokými, pod nebotyčnými končiarmi i vysoké vrchy robia domem kopcov, na ktoré sa vyjde raz-dva. Huk v tichu zarazí, pri rachote mizne, alebo sa stáva tupým bzukom mušky. *To je znak, že náš citový aparát, vyrábajúc pocity pre naše povedomie, vždy porovnáva.* Chudobné deti majú väčší pocit radosti pri malých daroch ako bohaté a jednostaj obsýpané — pri veľkých. *A vyzdvihujem, čo je skutočná hodnota pre nás, tá je v duši — v cite! Tu sa rodí šťastie alebo nešťastie človeka, čo sa zakladá nielen na rade dojmov, ale azda viac na tom, ako sú tieto vo vnútri ukľadané, triedené, porovnané a tým i chápané.* Náročivosť pripravuje o pocit radosti, keď je dar života nikdy nie dost. Preto je viac šťastia v chudobe než v hojnosti a naše pokolenie, ak chce bližšie k nemu, musí si složitý a náročivý život zjednodušiť, v malých úspechoch nájsť radosť, aby ona vzrástla, keď prídu väčšie. Na školách učíš sa mnohému, môj milý, ale to najhlavnejšie — ako nájsť spokojnosť a šťastie, nikto ti neodhalí. *Málo, máličko uč sa čakať od života. Ak ti nedá viac, neprekvapí ta, ak ta obohatí, rozmnoží sa tvoja radosť a budeš bližšie stavu, čo menujú šťastím. Najmä však trénuj sa vydržať údery. Keď sa pocvičíš, nebudú ta boľieť. Poznaním seba i stavaj v sebe, nech tvoje pevné ja panuje nad dojmami sveta, dobrými i zlými, nad radosťou i bôlom.* A hoc by ľudia hovorili o tvojom nešťastí, ty ostaň v rovnováhe a upri na nich svoj zrak s úsmevom na perách ako i v srdci.

## DIELO.

Dielo je práca a práca je program života. Kto ho nemá, zunuje napokon všetko, hoc by mohol žiť bezstarostne a chodiť v záhrade, podobnej stratenému raj. Označovať prácu za trest alebo za tarchu života nie je správne. Aspoň na naše pokolenie nehodí sa nijak, keď je práve práca nielen predmetom ambície, ale i prameňom radosti, bez nich boli by sme hodne chudobnejší. Pravda, je i práca, čo je trestom. Takým bola práca otrokov, nameraná a nanútená rozkazom silného. Tým je však i každá robota, ku ktorej nemá človek etického vzťahu a nekoná ju z chuti a s ambíciou. *Práca nasilu tlačí svojou váhou, absorbuje sily, práca z chuti dá zabúdať načas na bolesti a sklamanie, vyplňuje život i vtedy, keď nás on v skúposti svojej nezbadal pri dverách dvorany, kde rozdáva dary.* Prácou, ak je tvorivá, zapneme sa do ohromného procesu prozreteľnosti, a ak chceš — pracovnej prírody, stávame sa spolutvorcami sveta, čo sa neustále rumí i buduje. Kto-ten si myslí, toľko sme ako motor, čo reže drevo, teše skaly alebo pili železo, potrebné na stavbu. Človek je však viac, lebo — čo robí, koná povedome i precíti to. *Preto je vážne hneď za mladi nielen pochopiť, čo je práca, ale si i vybrať úlohu, čo zabezpečí človeka v existenčnom boji, a najmä poskytnie program, pre ktorý hodno žiť.* Toto má znať

mladé pokolenie ešte pred rozbehom do života a máš to precítiť i ty, môj milý!

1. Iste badáš, ako to všetko hlboko zasahuje do takzv. povolania, čo je nič nie iné, len ustálený pre človeka životný program, ktorý má vykonať. Práce je veľmi veľa na svete, práve preto sú povolania také rôznorodé, z nich si máš vybrať to „svoje“ pre seba. Ktoré povolanie je najťažšie? — vykladal som raz svojim poslucháčom a videl som v ich očiach nielen zvedavosť, ale i to presvedčenie, ako všetci myslia na svoje. Čakali, azda sa im zalichotím a prisvedčím, najťažšie je povolanie vaše, roľníci alebo robotníci! Ale nie. Najťažšie je to povolanie — vykladal som — do čoho sa človek nerozumie a tak ho ani nerobí z chuti. *Lahké je každé povolanie, do ktorého sa človek rozumie a má k nemu i etický vzťah.* Nie je to ťažko chápať. Vrecia dvíhať nie je ľahko ani silnému chlapovi, ale keď vystihne spôsob, naučí sa tomu, až sa zadívaš. Tak je pri rúbaní dreva, štiepaní skaly, pri kosbe na roli, pri strojoch v továrni, i pri hĺbách papiera v úrade. Všade! Človek koná i úžasné veci, ale pomáha si tréningom, i dômyslom ako baletka na vytiahnutom povraze. Všetko je ľahké, čo človek vie, a všetko tiahne, k čomu má ambíciu. *Niet smutnejších postáv, ako sú tie, čo pomýlily povolanie a k svojmu nemajú ani schopnosti, ani etického vzťahu. To je ako nošu dreva prenášať s miesta na miesto pre kus chleba. Preto je voľba dráhy životnej nesmierne vážna, pričom kritériom je schopnosť a vôľa.* Dnes už máme psychotechnické ústavy, kde mládencovi po preskúmaní povedia, na čo by sa hodil. Sú poradne pre výber povolania, ale myslím — najistejšie je počúvať na

vnútorný hlas, čo sa ozve v duši. Dobré je uvažovať o tom prv, než nadíde tá chvíľa: kam teraz? Lapať sa sedmoro remesiel je hotové žobráctvo. Prechodiť od odboru k odboru je najčastejšie predznak neúspechu v tragédii života. Iné je, keď sa borí s biedou nadanie a žeravá ambícia. Tu vyrastie z kováčskeho učňa profesor, z predavača novín prezident USA. Iné je zas preberať a necítiť vôľu k ničomu. Taký človek, ak je neskoršie lekár, stáva sa katom iných i seba. Ak je inžinier, letia mu stavby na hlavu. Ak je roľník, necháva role úhorom, i keby ich mohol lepšie využiť. Ak je remeselník, sám si vyháňa ľudí zo závodu. To sú ľudia, predurčení robiť prevraty, lebo vinia spoločenstvo pre prípadný svoj neúspech, hoc sú si príčinou vlastne sami. Preto nepreberať v povolaniach, ale vybrať si. Uvažuj o tom, môj milý, veď čas dozrieva. *Z tisíce poctivých povolaní, ku ktorému cítiš schopnosť a ta pritahuje — to je pre teba!*

2. Pri voľbe povolania mnoho sa myslí na to, či je ono polahodné alebo nie. Tiež či je dobrým prostriedkom k hojnosti a vôbec k uplatneniu. V tomto je, myslím, mnoho márnosti ľudskej, o čom som ti už hovoril. Ak mu človek dobre rozumie, polahodné je ktorékoľvek povolanie, *ba nejaká výnimočná ťažkosť zdravého ducha ešte viacej dráždi.* Tu je napr. letectvo! Čo tu všetko riskujú odvážlivci a po páde jedného druhý sadá na stroj — bojovať so vzduchom. Ty však povieš, ten letec má príležitosť dokázať niečo nového, nebývalého a to je príčinou tej dráždivosti. Tak je, *ale odkrývať nové možnosti nie je vylúčené pri nijakom povolaní.* Človek si proste musí uvedomiť — či na roli, či vo fabrike, či v obchode, či v úradnej alebo sú-

kromnej pracovni, že je nielen nádenníkom, ale i dobyvateľom. A čo sa týka bohatstva — naj-  
žadúcejším povolaním bolo by vylamovať kasy  
a trezory, čo má však svoje nevýhody, pri kto-  
rých bankovky menia sa na plevy. Bohatstvo  
nie je ešte spokojnosť ani šťastie. Naopak, kto  
sa dá unášať v svojej práci len túžbe po imaní,  
nikdy ho nemá dosť. Ľudia robia neraz ťažké  
prechmaty voči svojim spoluobčanom povolaním,  
ktoré zneužívajú na vydieranie, ale obohacovať  
sa, hoci v znamení práva a spravodlivosti, nie  
vždy sa vyplatí. Preto ak by si si i vybral skrom-  
nejšie povolanie, nemysli, že si sa tým pomkol  
ďalej od možnosti — byť šťastným. Možno práve  
to potisne ťa bližšie k nej. Kedysi závidelo sa  
tým, čo nemali práce, dnes vieme, to je najväč-  
šie nešťastie, už či je ono z pohodlia a či pre  
nezamestnanosť. Máme teda byť vďační i príle-  
žitosti k poctivej práci, čo nám vyplní prázd-  
notu dní a zabezpečí nám i našim milým kúsok  
chleba. Nie je toho tak mnoho, čo nevyhnutne  
treba človeku k životu. Kto je malému nie vďač-  
ný, veľkého nie je hodný. *Akže by ti teda  
bolo údelom v povolaní to málo, nezávid tým,  
čo sa zdajú mať viac, možno závidel by si im  
nešťastie.* I tým málom vyplň si svoj svet a čer-  
nejší chlieb pri správnom pochopení života bude  
ti sladším než ten najbelší, čím sa veľkí cham-  
tivci spoločenstva presycujú!

3. S dielom, čo je práca, má byť človek v etic-  
kom pomere a tak robiť z chuti. Ako sa však  
dostať k tomu. Zapodievať sa tým, k čomu  
máš vlohy? Iste! To je však ešte nie dosť.  
*Svoje dielo musíš zapäť do veľdiela celého nášho  
spoločenstva a tak vidieť účelnosť jeho i svoju.*  
Nenamýšľaj si, ako to všeobecne robia tvoji

vrstovníci, že čo máš v zručnosti a vedomosti  
— nadobudol si si sám. To ti dalo z ohromnej  
časti spoločenstvo, ktorého si členom. Ono ti  
dalo školy i všetky možnosti, čo vypestovaly  
už či tvoje ruky, či tvoju myseľ a ducha. Preto  
nie ono, ale ty mu ostávaš dlžníkom. A čím ti  
dalo viac, tým väčším dlžníkom. *Ten dlh svoj  
máš mu príležitosť splatiť vo svojej svedomitej,  
poctivej práci, čím sa stávaš užitočným nielen  
sebe, ale i samému spoločenstvu.* Preto ti pri-  
chodí študovať, či tvoje snaženia a každý tvoj  
čin, z čoho sa skladá tvoje povolanie, vpadá har-  
monicky do veľdiela, čím sa udržiava a oboha-  
cuje celá tvoja rodina, národ i celé ľudstvo, zve-  
ľaďujúc tým úroveň blahobytu. Ak nie, žiješ  
ďalej na účet spoločenstva a tvoja práca, ak je  
i nie zločinná, jednako nie je ani produktívna.  
*Česť patrí práci, ale len takej, v ktorej pracov-  
ník, tvoriac reálne hodnoty pre všetkých ľudí,  
robí tým i pre seba. Tak sa spláca dlžoba spo-  
ločenstvu poctivým, svedomitým dielom.* A toto  
povedomie dobre je mať nielen pri hodnotení ro-  
boty a svojho povolania, ale i svojej osoby. Ako  
ti príde na myseľ, odkiaľ si prišiel na tento svet,  
tak sa ti vynorí i tvrdá, azda ešte tvrdšia otázka  
— načo si tu? A nevhodná odpoveď — zlý ži-  
vot! Nejednen človek, nevediac si rozriešiť túto  
otázku, našiel svoj hrob. A tu nebolo by správne  
nadiktovať ti, že je jediným cieľom tvojho bytia  
na tejto zemi — práca. *Cieľom tým si si sám vo  
vyššej dokonalosti, spokojnosti a šťastí, práca  
je k tomu jedným z prostriedkov.* Všimni si  
svedomitého roľníka, keď sváža po žatve. Ruky  
mu špejú, ale oči žiaria spokojnosťou a radosťou.  
Pohnútkou k tomu nie je len ukojený záujem,  
ale zdar z poctivej práce, ten podvedomý cit,

že nepracoval — nežije nadarmo a ovocie jeho práce zveľaďuje, hoci hneď len snopom, životný fond, bohatstvo celej zeme. Toto vedieť a cítiť znamená dostať sa do etického pomeru so svojím dielom a dielo samo zapäť harmonicky, dopĺňujúco do svetového veľdiela. Spomeň si na to, môj milý, keď sa ti príde rozhodnúť o primeranej dráhe životnej, na ktorej chceš si najstí nielen kus chleba, výživy, ale i spokojnosti a šťastia. Ak sa naučíš pracovať poctive a s radosťou, ujde nuda, ale ujdú i mračné myšlienky s tvojho čela. Slnko zapadne a ty túžobne vyčkávať ho budeš, kým vyjde zas, lebo zacítiš v sebe živelnú vôľu žiť a byť spolutvorcom sveta. Nebudeš nájomníkom, čo čaká úder hodín, kedy odhodit čakan. Budeš spolupracovníkom večnej tvorivej sily a tá, uchvátiac ťa, uľahčí ti bremeno života, pod ktorým iní krčia sa bezvládne, alebo i tragicky padajú.

## PRÚDY ŽIVOTA A ZMARU.

Sily sú tvorivé i rozkladné, môžeme ich smelo pomenovať prúdmi života a zmaru. Ich práca a jej následky dajú sa sledovať vo svete neživotnom, ako i v živom organizme — až po psychické vnútro človeka a más, čo označujeme dušou. Rozkladná sila rozomieľa skaly, tvorí organizmus rastlín i živočíšstva. Ak sa i vykonaním deštruktívnej úlohy mení na tvorivú, to nemení na veci. I jedy umárajú bunky a dávajú materiál novému životu. Život a zmar chápeme teda vzhľadom na jednu a tú istú vec alebo osobu. *Tieto prúdy života a zmaru neobchádzajú ani náš ľudský organizmus a ovplyvňujú i životnú vôľu, náhlady, celý obsah psychického vnútra, ktorým si svet i bytie svoje vlastné uvedomujeme.* Preto je radno rozpoznať ich, vysvetliť mnohý zjav, a kto zvie, čo je jed — môže sa ho chrániť. Tvorivé sily zas majú svoj elán, kto ich rozpozna i v sebe a oprie sa na ne, vynesú ho ako plavca bystré vlny rieky. Všímaj si teda i týchto, môj milý, ich pomer rozhoduje o budúcnosti sveta, národa, vrstvy ľudského spoločenstva. Od pomeru týchto prúdov, ak chceš i látok, závisí tvoje zdravie, tvoj pokoj i to, čo menuješ šťastím.

1. Mnoho podivného deje sa vo svete, čo si nevieme hneď vysvetliť. A jednako riešenie složitých zjavov má svoj taj, ako vynálezy vôbec,

najčastejšie veľmi prostý. Príroda so stránky biologickej je dosť pilne študovaná, pomerne dosť málo je však človek, najmä vo svojich masách, podrobených tým istým duševným a životným zákonom. Deje človečenstva vieme si podeliť na veky, deje národov na obdobia vzrastu, rozkvetu, úpadku, deje jednotlivých stavov podobne, ale vysvetlenie tohto procesu vždy nám rozmaže nejaká neurčitá fráza (o pokroku ap.). Nám totiž, čo sme na konci histórie, neraz lichotí povedomie, že sme na stupni, odkiaľ môžeme zmerať minulosť, a to zvysoka. Čo bol napr. temný stredovek k osvietenému dvadsiatemu storočiu? Čo právny a kultúrny cit národov kedysi a dnes? Aký rozdiel medzi zapadnutým feudalizmom, zapadajúcim liberalizmom a nastupujúcim socializmom, lepšie komunizmom! Treba však len nepredpojatejšie skúmať rozličné rámce života v minulosti a prítomnosti, porovnávať ich, a hlavne — postaviť do ich stredu človeka ako rozumného tvora, hľadajúceho to najhlavnejšie — prostriedky k životu, spokojnosť, blaho, a vidíme, na čom sme. *Panorama histórie mení svoj tvar, ale priemerný človek i po krvavých a víťazných revolučných otrasochoch stojí v novom prostredí zoči-voči s najťažšími problémami života a po schladnutí horúčky stojí s hlavou svesenou. Vzostup — vrchol — pád, to je charakteristická čiara večného vlnenia, čo sa nám zdá vzostupnou pre naše namýšľavé lipnutie na vonkajších formách a je vlastne — optický klam. A príčiny tohto stavu? To sú prúdy života a zmaru, čo hľadajú i vynášajú nové hodnoty i formy, zdokonaľujú ich, ale i rozložia a deformujú. Biologický proces rastliny, živočícha prenáša sa i na človeka a ľudstvo, na*

jeho telesný organizmus i duševný fond, najmä však na formy, v ktorých plynie jeho život. I v prírode je to jednotajné, nechcem povedať — večné rodenie sa a odumieranie, za čím stojí ako hnacia, impulzívna sila ohromná túžba po nových formách, už či sa ony podaria alebo nie. Tak je i u nás a v celom ľudskom spoločenstve. *Nie sme a nebudeme spokojní s tým, čo sme a máme, hľadáme na budúcnosť ako na závoj, za ktorým je uskutočnený sen duše našej, a keď ten závoj odhalíme, krátka chvíľa, a zas nás núti čosi alebo spomínať, alebo hnať sa dopredu — ďalej, ďalej!* Vzostup a vrchol — potiaľ sa uplatňuje i v nás tvorivý prúd života, pomaly však nastáva vyžitosť, rozklad, keď prúd zmaru uplatňuje celkom určite svoju mŕtviacu moc.

2. Vo svetle tohto náhľadu zaujímavé je skúmať vývoj a pád jednotlivých národov i tried, ako sa to odráža v ich vôli žiť a aj v ich smýšľaní. Teda nielen v živote telesnom, ale duchovnom i mravnom. Gréci, Rimania a iné slávne národy dávneho veku začali svoju dráhu pri všetkom primitivizme v prostote zvykov a v prísnosti mravov alebo ctností. *Prúd života, tá prasila, čo núti mladý strom pučať a kvitnúť, unášala ich boriť sa so svetom, tvoriť hodnoty hospodárske, kultúrne i etické — spoločenské a národné.* Tá sila spravila veľkými Atény, Spartu i Korint, tá zdvihla Rím, Kartágo i starú Veneciu. V tejto dobe našli by sme tam pravý typ mužov i žien, zdravých telesne, zdravých v smýšľaní, dobývaní — i v požívaní života a jeho darov. Za tejto vzostupnej doby musel tu horieť v dušiach zápal nadšenia za prácu, krásu, boj atď. Lenže ako má vymeraný svoj vek rastlina či živočích — má, myslím, i rodina a

národ. Keď ten prejde, počnú účinkovať prúdy zmaru. Organizmus národa môže sa im brániť, umele i dlho brániť, ako bráni život jednotlivca rozumná hygiena, ak je však prúd života prevážený vo svojej intenzite prúdom zmaru, nastáva pomalý alebo rýchlejší rozklad, a to je počiatok cesty k pádu. Po veľkých hmotných, duševných i sociálnych úspechoch Grékov, Rimanov i iných národov — nastalo v blahobyte akési duševné sčemerenie, skepsa a pusté zažívanie darov života, pričom stalo sa skutkom — kto neshromažďuje — rozptyľuje! Na miesto svedomitého pracovníka, chrabrého vojaka, vodcu tvrdého charakteru nastúpil občan zmäknutý, lenivý, chabý — ale tým väčší mudrák a pôžitkár. Ten iste tiež tak prestavoval svet, nevážiac si minulosti, peknej tradície, plný skepsy a neistoty — pri všelijakom hodovaní, ako to robí vyžívajúci sa človek dvadsiateho storočia v baroch alebo v inakších brlohoch. Porovnať typ Rimana alebo Rimanky, Gréka alebo Grékyne z doby rozkvetu a z doby národného úpadku, a máme pred sebou celkom iných ľudí, inak žijúcich, inak veriacich, inak pracujúcich, inak i smýšľajúcich. V tamtých, unášaných a silných prúdmi života, je vôľa žiť, tvoriť i bojiť sa... v týchto je vôľa požívať, vyžiť sa, lebo — post mortem nulla voluntas — po smrti nijakej žiadosti! Tamtí tvoria svoju spoločenskú, národnú a štátnu tradíciu, i držia sa jej — títo, strhaní prúdmi zmaru, netvorí už nič, trovia duševný i hmotný fond, čo predkovia nahromadili. Tradíciu, jej spoločenské i náboženské formy, nemajú vo vážnosti, vysmieľajú ju a žijú radosťami, sebeckým radosťami tela i ducha. A uver, môj milý, títo poslední, hoc tragikum vliek-

lo sa im za pätami, mysleli si na svojich predkov iste zvysoka ako na ľudí, ktorí nevedeli, čo je život a ako žiť! Vzostup — vrchol — pád! Celkom tak možno sa zamýšľať o histórii niektorej, lepšie každej triedy — napr. zemianstva. Tohto sa dotýkam preto, keď si ono svoju úlohu dohralo. Zakladatelia starých zemianskych rodín neboli ľudia poslední, ako sa o tomto stave dnes rado hovorí — to boli osoby zpravidla vynikajúce alebo odvahou, alebo umom. V tom čase a v tých pomeroch takto sa prejavovalo v našej dobe nietscheizmom vyzdvihované právo na uplatňovanie sa silných individuí. A kým zemianstvo unášal prúd života, vedelo tvoriť, pracovať, bojiť sa s nepriateľom vlasti i s ťažkosťami dňa, vážiť si tradíciu i stavať ju, obetovať — zatiaľ i kvitlo. Keď ho strhol prúd zmaru v túžbach po zažívaní, lahtikárení, rozkošiach, nastal rozklad, prežilo sa a muselo padnúť. Pravda, vývojom hospodárskych pomerov dostalo silného konkurenta v meštianstve, ktorého kapitálove dobre založená časť vystúpila podstatne, keď i nie formálne, so zemianstvom na jednu linaj, a nielen rozkvetu — i úpadku. Práve prežívame dobu, keď sa toto javí veľmi názorne. Prúdy zmaru podmyly zemianstvo, podmývajú dnes už i meštiansku triedu, i sedmoslivkárov, ale i kapitalistické magnátstvo. Z tejto príčiny postavili v Rusku proti diktatúre kapitalizmu diktatúru proletariátu. Pravda, i to je len slovo. Diktujúci proletariát, zúčastnený vo výhodách života voči ostatným spoluobčanom, je podstatne nič nie iné ako oživenie zemianstva, a hoc kapitálom vládnucej buržoázie. Či je ten využívaný kapitál súkromný a či štátny ako v komunizme — nemení na veci. I tu platí to latinské

— habent sua fata — majú svoj osud! Vzostup — vrchol — pád!

3. Biologický proces národov i jednotlivých tried odráža sa jasne v histórii. Odráža sa však i v myšlienkovom fonde toho-ktorého veku, ako i našej doby. Ba odráža sa veľmi určite i v umeaní a v literatúre. Čo bol dekadentizmus obsahovo iného ako vyvrcholenie prúdov zmaru nad prúdmi života? Ak sa to i vyjadrovalo v dokonalej umeleckej forme, jedno! Pravdaže, tomuto procesu podrobený je i jednotlivec. Neraz sa stretáš, môj milý, s ľuďmi, ktorým je všetko nič, všetko skonané, prežitú. Môžeš to zbadat i z rečí profesorov, i v rozhovore so spolužiakmi. Títo ľudia nevedia sa zapäť do našej národnej tradície, svoj obdiv, ak je v nich aký, obracajú do cudziny alebo fantazujú o veľkosti budúcich svetov, ako si ich predstavujú oni, alebo neraz zabručia, kývnu rukou a vyhrkne z nich — že je hlúposť všetko. *Takéto smýšľanie nie je podmienené vzdelanosťou, ale biologickým procesom, vplývajúcim na patričného jednotlivca, a tak dispozíciou jeho povahy. Ľudia, unášaní prúdom zmaru, majú tomu primerane i svoje náhlady na svet a na život, za ktoré môžu veľmi málo.* Zvláštne je, že sú oni o svojej pravde presvedčení ani tuberkulotik o istote svojho uzdravenia. Radi by ju naimputovať i tebe, lebo duševná prázdnota má tiež svoj fanatizmus — až po výsmech a prenasledovanie. Keď však počuješ ich dôvody, pomysli si, ako inak hľadá na slnko, hoci i zapadajúce — strom zdravý, plný kvetu a nádeje — a inak strom prehnitý a schnúci so svojím predčasne zrejmým a červivým ovocím. Ako si chrániš zdravie tela rozumným športom, vylučujúc tým

jedy zo svojho telesného organizmu — tak sa snaž poznať a využiť prúdy života v zdravom duševnom fonde, ktorý si máš štúdiami opatriť. *Keď nám je dané raz žiť, prečo by to malo byť v úpadku ku zmaru? Prečo nie vzostupne ku vrcholu radostne tvorivých síl?* Prúdy zmaru i tak uplatnia svoju silu, keď sme svoj život dôstojne prežili. Vtedy, keď nás schytia — bude to už čas ich, a nie náš!

## DVE KAMENNÉ DOSKY.

Prúdy života a zmaru majú podivného regulátora, je to takzv. mravný zákon. Človek vo svojej premúdrelosti môže popierať ducha, môže si svet vysvetľovať materiálne z hmoty, čo je vo večnom pohybe, ale so svojím učením o tvorivej náhode potkne sa do mohutnej priehrady, pri ktorej jednako len musí zastať a zamyslieť sa. Aký je to poriadok, čo sa vpisuje do toho mŕtveho kameňa neviditeľným prstom, vpisuje podmienky života do rastlinnej bunky, do krvi a kosti? Vo svete mimo nás, ľudí, možno ešte hovoriť o slepom zákone prírody, ale i tu narazí tento náhľad na skutočnosť oddeľovania dokonalejších druhov. *Podmienky života a borby s ním i tu sú nie práve náhodile, ale pevne postavené. Ktorý druh týmto podmienkam nevie vyhovieť, ten sa stráca a zaniká. Čo je to iného ako skrytý zákon bytia, čo sa vo vývoji tvorstva očividne uplatňuje? Tento zákon omnoho všestrannejšie zasahuje i nás, a to nielen biologicky, ale i duchovne a morálne.* Človek svojím intelektom vie si oproti tomuto zákonu zaistiť viac slobody, keď je jeho ja i nie najšťastnejšie vybudované, postaví si svoju vôľu a povie — robím, čo chcem! Takáto reč môže však byť len fráza, veď sme z prevažnej časti plodom svojho prostredia, zdedených schopností a náklonností. Jednako môže byť i taký prípad,

keď sa človek povedome postaví proti mravnému zákonu, postaví vrstva i celý národ, ktoré organizmy a bytosti majú tiež svoje slabé chvíle — povedal by — chvíle sosutenia a paroxizmu. *Vyplatí sa táto revolta proti zákonu, obsahujúcemu určité podmienky života?*

1. Z pomeru prúdov života a zmaru museli ľudia už v ďalekých vekoch vybadať istúsi zákonitosť, čo zaisťuje napredovanie a úspech v borbe o bytie. Táto zákonitosť ustálila sa v ľudskom povedomí na základe nesmierného počtu a druhu skúseností viac-menej sama. Také dve kamenné dosky, čo dal Mojžiš pod Sinaim židovskému národu — sú vlastne len určitým vypovedaním toho, v podobe prikázaní, čo ten národ tušil už i sám. *Mnohé pravdy žijú v ľudskom spoločenstve a dozrievajú veku, až sa zjaví niekto, čo im dá určitú formu a výraz. Veľkí ľudia predne absorbujú pravdu, čo dozrieva v ich spoločenstve, preto sa hovorí, že prichodia v plnosti času.* Dajú i zo svojho nevšedného duševného fondu, ale najhlavnejším je ten určitý výraz, ktorý — keď ide o mravný zákon — stáva sa prikázaním, rozkazom! Určite vyjadrený mravný zákon mali aj iné národy. Mali ho už v dávnej minulosti Číňania, Indovia v budhizme, mali i Gréci a Rimania, keď i všetci iným spôsobom, primerane ku svojim psychickým vlastnostiam. Ich filozofi, učitelia, alebo — ak tak — proroci dobre vystihli boj dvoch princípov — života a zmaru, i tú zákonitosť, čo sa stáva podmienkou obstať v ich zápole. Mojžišove dve kamenné dosky, hoc by sme i odhliadli od akéhokoľvek nadprirodzenejšieho ich pôvodu — prekvapujú svojou presnosťou a určitosťou. Desatoro prikázaní, či ich uznáme božími, či len ľudskými, ob-

sahove sú také priliehavé rady pre život jednotlivca a ľudské spoločenstvo, že i dnešné zákonodarstvo pravidelne na nich, ako na základe, buduje svoje paragrafy. Ochrana duchovného, náboženského presvedčenia a slobody — kde sa ešte neexperimentuje inak — právo rodiny, istoty života, cti, majetku, rozumné užívanie života — všetko je tu obsažené. A tá sankcia nariadení, obsažená v XX. kap. II. knihy Mojžišovej! Ja som Hospodin, Boh tvoj, Boh silný, horlivý, navštevujúci nepravosť otcov na synoch do tretieho i štvrtého pokolenia tých, ktorí nenávidia mňa — a činiac milosrdenstvo nad tisícami tých, ktorí ma milujú a zachovávajú prikázania moje! Táto tvrdá sankcia je ňou i pre človeka, ktorý nechce počuť o Bohu. Ona je naozaj pečatená skúsenosťami života. *Nevšímať si mravného zákona, a jednotlivec, vrstva či národ a celé spoločenstvo stráca na životnej sile. Poklesky a omyly otcov skutočne sa pomstia na synoch a dcérach zdravotne aj inak až do štvrtého pokolenia, t. j. i ďalej, kým len nenastane smrtiaci rozklad, alebo otrávenú krv a ducha oheň života neprečistí. Ľudia nemali zákona, proti ktorému neboli by sa búrili. Búrili sa vždy i proti mravnému zákonu — tajne i zjavne. A keď sa dnes v súvisse so socializmom a komunizmom hovorí o prehodnotení mravných náhľadov, rozumný človek vyčká, ako bude na všetko to reagovať sám prírodný a mravný zákon, napísaný vlastne nie na papier, ani na kamenné dosky, ale vznačený do nášho telesného organizmu a psychického i ľudského vnútra.* Skúsenosti posledných rokov práve pri ohromnom experimente komunistickom v Rusku dosvedčujú jasne — i hospodárskym fondom a systémom z minulosti ťažko

je trhnúť, ako by odťal, stonásobne ťažšie je iste s fondom mravným, ktorý je pokladom vekov a miliónov srdc. Rozbiť dá sa mnoho, negovať všetko, ale ako človek nedonúti rieky tiecť od delty k prameňu, tak svojim negovaním a vzdorom nezmení ani mravný zákon, ktorý je vlastne najistejšou silou a oporou ľudského pokroku. *Zvrátiť mravný zákon je vlastne zločin, ale tento zločin vykonať do posledných dôsledkov, na to je — podľa mojej skromnej mienky, i najsilnejší človek alebo stav pri všetkej namýšľavosti a fanatizme — primálny.* Keď sa totiž zazdá — už je to, ozve sa prasila života, transformátory zmiznú a prúd snáh povalí sa svojim prirodzeným tokom za cieľom nie zhnúť, ale žiť.

2. Mravný zákon nie je dosť poznať, ten má preniknúť celú bytnosť jednotlivca a či celku. Človek nemusí príkazy a axiómy jeho jednoduše omáľat, ale ak je nie otrávený výchovou a zvrhľý — má inštinktívne cítiť, čo môže i smie a čo nie. Z tohto citového povedomia rodí sa mravná zodpovednosť. Túto zodpovednosť, čo je nič nie iné ako prirovnávanie svojho počínania k odkazom mravného zákona, pocíti normálny jednotlivec, pocíti i organický celok, vrstva, národ či celé spoločenstvo. *A dobre je, kým pocíti, lebo to hýbe bezpečne kompasom psychického vnútra, čo sa menuje svedomím.* Zatiaľ sa vie pozastaviť jednotlivec i verejnosť, áno, i vzbúriť pri pohľade na zločin, čo je kopnutie do mravného zákona. Dnes, pravda, vidieť aj iné zjavy, ktoré sú priamym popieraním ako mravného zákona, tak i mravnej zodpovednosti a vôbec svedomia. Prežívame chaotickú dobu úpadku, keď sa miesto slobodnej vôle stavia do popredia zväľa a za ideál miesto svätca zločinec, neraz — hotový

pirát, vysmievajúci sa z mravnej zodpovednosti a zo svedomia. Stavia sa nový zákon z nemravu a nezodpovednosti, čo nás už i u nás dost citeľne infikuje. To je nemoc, čo má svoje obeť vo vyžitých, najčastejšie perverzných intelektuáloch, horlivo prenášajúcich svoju hroznú infekciu na široké masy. *Individuá bez mravnej zodpovednosti nenávidia mrav, kdekoľvek zbadajú jeho stopy — v spoločenskom organizme, ako u jednotlivcov, vo verejných inštitúciách, v umení či v literatúre, všade! Majú svoj pohrdlivý úsmev povýšených na všetko, a ak sa zmocnia vlády, vykonajú všetko — pretvoriť svet na svoj vlastný obraz. To je čosi z pudu besného psa, ktorý hryzie, čo mu príde v cestu, a infikuje to. Takí duchovia môžu byť povestní búrači, ale veľmi zlí staviteľia.* Ich najsilnejšou pohnútkou je bezmedzná nenávisť k tomu, čo je, a cieľom, ak sa vždy dá o tom hovoriť, vybudovať hocičo iné miesto toho. Ale práve po nezodpovedných činoch tejto ľudskej perverzity precíti jednotlivec a presvedčí sa i ľudské spoločenstvo o pravej, tvorivej hodnote ako mravného zákona, tak i mravnej zodpovednosti, čo sa vie ohlásiť vo svedomí. Čas ukáže všetko, i vyskúša, v jeho peci odlúči sa od seba zlato i olovo a nebude treba zvláštnych očí rozpoznať kov od kovu, i kov od bezcennej trosky!

3. A teraz už zamysli sa nad všetkým tým vo svojom záujme, môj milý! Si mladý, ako i tvoji vrstovníci — cítiš svoje právo vyberať si z toho, čo poznáš podľa svojich dôvodov. Možno, cítiš istú zaviazanosť k nám, rodine svojej, možno i k národu, možno i k celému ľudskému spoločenstvu. Zle by bolo, ak by si to necítil! To by bol znak, že prúd zmaru podmýva i základy mla-

dej duše tvojej. *Ak však cítiš tú zaviazanosť, a ja o tom nechcem pochybovať, naslúchaj na mravný zákon, cíť mravnú zodpovednosť a to tvoje neuspaté svedomie diktovať ti bude vždy, čím by si dlh svoj splatil najistejšie. Keby si však i necítil zaviazanosť oproti spoločenstvu, ani národu, ba ani nám — svojim rodičom, ktorí vynaložíme ochotne všetko možné, aby si šťastne obstál v životnom boji — cíť tú zaviazanosť aspoň voči sebe pre svoju budúcnosť! Uváž i s tými, ktorí rastú spolu s tebou, či vám je lepšie na brvne, a či na motorovom člne brázdiť sa vzbúrenými vlnami, čo otvárajú tlamu pohltiť vás. Ja som si vybral ten čln, a keď si i nezakladám na ňom, jednako mi je len ľahšie obstáť nad hladinou — a bolo by i tebe — ako bez neho! Ja tak vidím, a ty skús: ten zákon na dve kamenné dosky nepísal prst Smrti, ale prst Života!*

## ROZMARÍN.

Bez kvetov v okne by sme mohli byť, ale bolo by pustejšie. Žiť by sa dalo i bez ozdôb, ale bolo by clivo. Spraviť život možným, to má mravný zákon, a to poriadkom a prácou. Spraviť život príjemným a ozdobiť ho, i prehĺbiť a zduchovniť — má umenie. Oživujúca sila ľudského ducha vo forme umenia prejavovala sa od nepamäti. Už jaskynný človek vyrýval svoje predstavy o vonkajšom svete do kamenných stien a poznal i zvečnil ladnosť linají, čo ho zaujaly. Hudba, skulptúra, maľba, stavba — siahajú do dávnych vekov. Pieseň bola počiatkom hudby i literatúry — s ňou súčasne vznikaly rytmika a tanec. Iný počiatkový prameň literatúry je iste báj a mýtus. Všetky tieto druhy, vyjadrujúce svojím spôsobom predstavy a idey ľudského ducha, vyrastaly a volily si svoje formy prirodzene, ako prirodzene vyviera prameň zpod skaly a z neho žblnkoce potôčik. Umelectvo učené dostalo sa k slovu len postupom vzdelania, ináč všetky druhy umenia majú svoj počiatok a vzor v umení prostonárodnom. *Civilizácia stavia umenie na predné miesto nášho duševného prejavu, robí ho známkom duševnej vyspelosti jednotlivca, i celých národov a pokolení ľudstva.* Preto sa stretáš s ním a s rozličnými náhľadmi naň v škole i ty, môj milý. Počuješ o ňom slová lichotivé i menej lichotivé, ako o úžitku, ako o

riešiteľovi, a neúnavnom riešiteľovi, nových a nových problémov. Ak sa o to viac zaujímaš, zbadáš i veľký chaos v náhľadoch, či ide o formálnu stránku, či o cieľ umenia a literatúry. Čo je jednému veku umením, druhému je to nie. Čo jeden znateľ vyzdvihuje, druhý neraz haní. Nebude teda od vecí, keď ťi poviem, ako na to všetko hľadím ja, starší od teba.

1. Umenie je ako náboženstvo: má svojich kňazov, ktorí sa vzájomne viac-menej podľa smerov a konfesií vytvárajú z kráľovstva božieho. Preto, ak chceš mať nejaký jednotný pochop o ňom, vyzdvihujúci to najhlavnejšie, čo sa v ňom odráža, dobre je hľadiť naň z istejsi perspektívy, a nie z blízkosti jeho majstrov, ešte menej kritikov. *Umenie je esteticky vyjadriť hmotou, zvukom alebo slovom odraz vonkajšieho sveta mimo nás, i psychického sveta v nás samých. Spôsob vyjadrenia je najrozličnejší, tvorí celé vývojové fázy, školy, vyznávajúce, už či manifestačne, či i bez toho, svoje umelecké krédo.* Iste ti udrely o sluch izmy, ktorých je pekný počet, ako — romantizmus, naturalizmus, impresionizmus, kubizmus, futurizmus a veľa iných. Ozaj, čo ti prišlo pritom na myseľ? Či nie, aká je to impulzívna sila, čo nedala zastať pri Rafaelovi, Murillovi či Rubensovi — maliarom? Čo pobáda ďalej sochárov i od Rodína? Čo hudobníkov i od klasikov hudby, Chopina, Mozarta, Wagnera a Beethovena? Čo to robí prevrat v inštrumentácii nástrojov, až po uvádzanie a improvizáciu hudby divých kmeňov, čo slúžily týmto spôsobom svojim bohom, radovánkam a orgiám za mesačných nocí? Čo ženie od celých a poltónov ku štvrtónom, ktoré ucho Európana dnes ešte veľmi ťažko vníma a rozlišuje?

Ako sa to všetko javí i v literatúre, v novelistike, dráme, ale najmä vo verši? Čo je hybnou silou tej žeravej snahy, ktorá opúšťa vychutnané, hľadanie hľadá vo formách nové smery vyjadrenia a stavia si problémy rozriešiť? *Myslím, je to prarúžba prírody, čo je sama najväčším umelcom a množí druhy kvetín, stromov ap.* Nespokojnosť s formami, čo sú, a sháňanie sa po formách nových, akési obohacovanie sveta estetickými tvarmi a hodnotami, na ktorých by sa pokochaly smysly a duša by mohla spočinúť. Všetko má, pravda, svoje hranice, ako i vynajdenie nových dielov zeme, keď sú už všetky odhalené. Hrmot nie je hudba, packanina nie je maľba, hádzanie slov bez ladu a skladu nie je verš, a táranie dve na tri nie je a nebude filozofiou, len pre ľudí bláznivých alebo nenormálnych. *Ale to je ten impulz, čo ženie stavať a riešiť problémy, nielen túžba po novom objave, ale i akýsi strach pred starým, opotrebovaným a zovšedneným.* Výstrednosť v tomto smere ide vždy na účet nadania i výsledku, najmä však trvácnosti umeleckých hodnôt. Ale bez tohto duševného impulzu ťažko by bolo pochopiť všetku tú vydobyvačnosť umeleckého ducha, čo je jednako len oprávnená, a ostal by nám len shon a nevysvetliteľný chaos.

2. Po pohnútky k novým obzorom umenia — iste ťa zaujme otázka: čo je jeho skutočný smysel? Či len baviť svojou výraznou ozdobnosťou, alebo viac? To viac vidím vo vnášaní estetických hodnôt do ľudských duší umením, a ešte viacej — v prevýchove ľudskej duše, povahy a v prestavbe celého spoločenstva v znamení najvyšších zošľachtujúcich, vyrovnávajúcich životných noriem a foriem. *A tu sme už pri kon-*

*krétnej otázke — je umenie pre umenie — l'art pour l'art — a či je pre praktické potreby života, ako roľníctvo, priemysel ap.?* Hádky o tomto sú pochopiteľné a vynáša ich nielen doba sama, ale i to isté opotrebovanie a túžba nájsť nový výraz, nové formy a prakticky to i využiť. Takto došlo sa od slovných hier vo verši k heslovitým a agitacným prácam nacionálnym i sociálnym. V maľbe od madon — kubistických a futuristických farieb a tvarov po — plakát. V hudbe od klasických skladieb po šlágre, čo v rádiu z Moskvy prekvapí ťa nijako nie dôvtipným, ale výrazným spevom tohto druhu — o päťročnici. *Podľa mojej skromnej mienky umeniu smery presne nemožno predpísať — ono je rôznorodé, ako rôznorodá je nielen povaha, ale i schopnosť ľudská vnímať i vyjadrovať sa. Vypovedať — umenie len pre umenie dohráva už v našom praktickom svete svoju úlohu — nemožno. To by znamenalo — vyhubiť v duši smysel pre krásu, ak sa nemožno z nej najesť. Pekný tvar prekvapí a upúta pozornosť vnímavej mysle, i keď je to len hviezdica, vykreslená mrazom na okno. Naplní srdce i pôžitkom, čo je konečne tiež istá praktická hodnota. Pravda, ani honba za vyjadrovaním krásy pre krásu nesmie byť bezduchým formalizmom, lepšie rečeno — nesmyslom bez ladu a skladu! Pri snahe využiť umenie, a najmä literatúru, prakticky zas treba dbať na základné vlastnosti umeleckého výrazu, čo už samo označí hranice, pokiaľ možno ísť a odkiaľ nie ďalej. *Vyznavači umenia pre umenie, myslím, budú vždy a ich úlohou bude chrániť a zadržiavať, aby praktický smysel nespravil z neho paškvil, či vo forme a spôsobe výrazu a či v samej myšlienke. Mňa samého ženie sklon spraktikovať umenie pre ži-**

vot, ale vždy cítim úctu k snahe udržať umenie v jeho čistote, čím priznávam, že praktická snaha, keď je i v záujme nacionálnom, sociálnom ap. odôvodnená, jednako len musí mať svoje hranice. *Umenie pre život, akéhokoľvek by bolo druhu, potrebuje vedľa seba i l'art pour l'art, keď pre iné nie, tak preto — aby sa ako umenie ne-stratilo samo sebe.*

3. *Umenie, ako i iné prejavy našich duševných potencií, musí byť, pravdaže, pevne vpravené do jednotného rámca najvyšších ľudských snáh, pričínajúcich sa o výstavbu dokonalého sveta.* Toto je moje zásadné stanovisko, čím však nemyslím násilničiť v nijakom smere. Umenie je zdravé a môže byť ozdobným a osožným, i čo sa týka pokroku v ľudstve, len nech vyhýba dvom krajnostiam: vyhľadávaniu nesmyslu a perverzite. Ostatné sa mu má prepáčiť i vtedy, keď nám osobne jeho výplod nezodpovie, už či so stránky obsahu alebo podania. Všetky kvety nemôžu sa nám páčiť. A iste sa nám nepáčia rovnako. *Kritérium hodnoty nie je v náhlade straníckeho alebo vyhraneného kritika, či chváli, či haní — ale v obsahu a sile dojmu, čo sa vrýva pri uvedomení a pochopení do duší zdravých ľudí u nás.* V umení — zdá sa mi — sú dva hlavné faktory, ako v rádiu, vysielačka a prijímač. Umelec vysiela svoje dielo. Môže ono byť najdokonalejšie, bez zodpovedného prijímača nemožno jeho hodnotu zvalorizovať. *Táto valorizácia umeleckého diela deje sa v duši vhodne vychovaného, chápaného obecnstva, ktoré prostredníctvom dobrého umenia prijíma dojmy a vplyvy, formujúce popri iných jeho osobnosť i charakter.* V láske k umeniu je vo všeobecnosti iste veľa farizejstva — zaujímať sa o umenie je mó-

dou a znakom vzdelanosti. *Ale ako láska ku kvetom, výšivkám, piesňam ap. zošlachtujúco vplýva na dušu ľudskú, tak práve umenie necháva v dušiach estetické i mravné hodnoty, čo sa stannú súčiastkou človeka, národa, pokolenia, ba ľudstva.* Takto hodnoty, umeleckým výkonom podané, oddelia sa od pomínuteľného diela a zaistujú sa — aspoň v ľudskom smysle slova — pre večnosť. A tu som pri tom, čo chcem vyzdvihnúť i pre seba a tvojich vrstovníkov, môj milý. Plody umenia, sochy kamenné i bronzy, stavby i maliarske plátna, hudobné skladby i literárne diela atď., sú len dočasné, lebo hmota, čím sa vyjadrujú, je pomínuteľná. Pri pomyslení na to, uznám, prejme ťa úzkosť. Ale spomeň na diela antického sveta, z ktorých niektoré objavili a mnohé-premnohé stratily sa navždy. Uváž napr., že z klasickej doby gréckej neostalo nám jednej maľby, hoci vieme o tom, že tam bol i taký maliar, čo pomýlil svojím hroznom i vtáctvo nebeské. A to je osud všetkej hmoty na zemi, keď sa veky nepočítajú na prstoch. Umenie ostáva v dojmoch, vysielaných dojmoch a ukladaných, konzervovaných v psychickom vnútri človeka i ľudstva. *To je, čo v skutočnosti ostáva z umenia, a keď je ono kladne zošlachtujúce, dôstojne sa stavia i slobodné do služby jednotlivca, národa i celého človečenstva, zduchovňuje ho a prevychováva k vyšším formám, ba k najvyššej forme života.*

4. Na záver ešte o našom slovenskom umení a literatúre. Človek môže obdivovať cudzie, svoje — keď je reč o umení — ak i nemá zvelebovať, má si vždy uctiť, lebo v tej forme vyjadruje sa jeho rodná potencia a život. My, Slováci, máme tiež svoj, a to ohromný umelecký fond v duši

nášho slovenského ľudu, v piesni, verši, výšivkách, kresbe atď. Len to treba využiť, a keď sa nájdu géniovia, môžu prekvapiť svet. *I dosiaľ máme už vážne diela, v ktorých je iste nie to cenné, kde sa cudzí duch napodobňuje, ale to, čo je v umení naše a len naše — slovenské. Diela malého národa, pravda, majú svoj osud — ostávajú v tóni.* Najviac tône na slovenskú tvorbu, myslím, hádže duch cudzoty našich vlastných ľudí, z ktorých mnohí pre obdiv cudzieho nevedia sa postaviť na správne stanovisko — hodnotiť svoje, a či — naše. Nestaň si, prosím, medzi nich! *Alpy sú vyššie ako Tatry, Himalája majestátnejšia ako Alpy, ale tie Tatry sú naše, slovenské a majú svoje kúzlo, čo nenájst nikde inde.* S tohto stanoviska oceňuj i umenie svojho malého národa, ktorý, keď i skromne, jednako povedome stáva si medzi najkultúrnejšie národy sveta i v tvorbe umeleckej. Spomeň, čím by bol Hviezdoslav a čím aj iní slovenskí básnici a umelci, nech sú Angličanmi, Francúzmi ap.? Čo by bolo z prstonárodného slovenského umenia, nech to má niektorý veľký, mocný národ? *A keď by to hneď bolo i čo skromnejšie — je výrazom nášho života, našej duše, je — naše!* Musíme mať kamélie, kaktusy a čo všetko vo svojich oknách? Pekný je i rozmarín, ba azda najvhodnejší do našich chalúp — i keď ide ozdobiť ich, i keď príde okvietiť mladého zata, vedúceho si nevestu k oltáru.

## CHLIEB.

Uvažovali sme o povolání, čo je prostriedkom vydobyť si kus chleba, ale nie je ešte chlebom samým. Práve v terajších časoch, hospodársky kritických, je očividné, ako človek môže mať povolanie, a nemusí mať ešte chleba. Ako a kde sa rodí chlieb? Bez správnej odpovede na túto otázku iste možno zablúdiť v labyrinte omylov, čo nespasia svet a nevyhovejú ani tebe, môj milý. Ak niet chleba pre jednotlivé vrstvy ľudstva, uvaliť vinu na kapitál môže byť oprávnené, ale neobjasňuje dosť problém. *Kapitál je účinná značka hospodárskej hodnoty, či je to kov, či bankovka a bankový obeh výroby a spotreby, z neho tvorí sa chlieb.* Kapitál je teda ničomu nie na vine, ani dobrému, ani zlému, lebo je len vhodným prostriedkom výmeny v rukách človeka. Dobré je ho prirovnať k umelému hnojivu. Čínsky liadok je napr. prvotriedne hnojivo, ak ho však nechá hospodár na sklade a nepotrúsi role, neosoží. Ak ho rozoseje len na časť hospodárstva, podľa toho ukáže sa i úžitok — na pohnojenej časti dobrý, na obídenej nedostatočný. *Tak je to i s kapitálom, čo v rukách rozumných a rozhladených ľudí môže byť prameňom blahobytu, pokoja a šťastia — v rukách nesvedomitých vlastníkov, ľudí sebeckých a nerozhladených môže sa stať príčinou biedy pre milióny, môže vyvolať nepokoje, revolty a skazu*

i samého seba. Ak kapitál v ústrojnosti svetového hospodárstva dobre funguje, blížime sa k blahobytu, čo sa vyjadruje konkrétne v hojnosti chleba a zvýšení životnej úrovne všetkých — ak zle, dostávame sa do biedy, keď životná úroveň upadá, zamestnania a chleba je vždy menej, až ho niet. V poslednom prípade nastáva hlad. Zamyslime sa už teraz spolu — či chlieb možno vyrábať pre svet i bez kapitálu? Aké sú zákony výroby a odbytu či spotreby a čo všetko závisí od ich normálneho chodu? Či možno svet opatriť chlebom i bez sociálnych revolúcií a ako?

1. Kapitál, ako značka výmeny a hybná sila hospodárskeho života, vznikol len na vyššom vývojovom stupni ľudského spoločenstva. Primitívna výmena diala sa bez neho v znamení — dačo za dačo. Tento spôsob mal svoj prirodzený nedostatok, že keď potreboval človek teľa a mal zbytočného koňa, dal koňa za teľa. Nejaké striktnejšie hodnotenie nebolo možné a náhodilá potreba určovala patričnej veci cenu, ktorá sa jednostaj kolísala. Obchod na základe výmeny hospodárskych produktov bez kapitálu — tzv. rekompensačný — deje sa i dnes medzi jednotlivými krajinami, lenže je presne prepočítavaný podľa hodnôt, čo sa i kapitálom dajú vyjadriť. Jeden štát napr. vyváža priemyselné výrobky do susedného štátu, tento mu to nevypláca v kapitálových hodnotách, ale, povedzme, v ošípaných, vo zboží, v rozličných surovinách. Diferencia sa vypočíta, a ak je aká, vyrovnáva sa, či už ďalším vymieňaním tovarov a hospodárskych hodnôt a či kapitálom. I život vo vnútri štátu možno si predstaviť zariadený na základe výmeny, ešte i keď ide o plácu za vykonanú prácu.

Tak sa robily a robia pokusy v sovietskom Rusku, kde robotníci nedostávali hotový groš, ale knižky na životné potreby, ktoré sa delily na základe poznačenej a vykonanej práce. *Možno teda povedať, kapitál — ako účinná značka hospodárskej hodnoty — nie je bezpodmienečne potrebný. Možno si predstaviť svet i bez peňazí, ktoré nahrádzajú prepočítacie knižky a lajstre. Ale sám uznáš, môj milý, takto gazdovať a vymieňať — predávať a kupovať je nesmierne obťažné.* Kapitál, ako značka hodnoty a hybná sila, vkladá sa medzi prácu a jej ovocie, lebo takto sa výmena i medzi prácou a jej produktom, i výmena medzi jednotlivými druhmi práce a ich výrobkov veľmi spresní, ako i zjednoduší. Kapitál s tejto stránky, keď i nemyslíme práve na súhrn hospodárskych cenností (továrne, role, statky), ale na poskytovanú značku výmeny (zlato, bankovka, šek ap.), je nesmierne praktický prostriedok hospodárskej výroby i spotreby. Tieň výmenného kapitálu je v tom, že je nie rovnomerne podelený. Potom v špekulácii, ktorá kapitál odťahuje, hromadí v niekoľkých rukách a na niekoľkých miestach. Rozumné je to nie, ba neraz je neludské a zveriské. *Veď ak je zdravá výroba a spotreba podmienkou chleba a tým i života a kapitál je hýbadlom tohto procesu, tak patrí právom života a vôle pracovať — celému ľudstvu, ako vzduch, voda a slnko.* Týmto ešte nevynášam výrok nad súkromným kapitálom, veď — ako skutočnosť svedčí — zle spravovaný štátny kapitál celkom tak je bezmocný dvíhať blahobyť verejnosti ako nedobre spravovaný kapitál súkromný. Rovnako pripravuje svetu sedem biednych rokov. Vhodné rozdelenie, tá tzv. investič-

ná distribúcia, ako i dôkladné organizovanie práce, výroby i spotreby — sú problémom pre kapitál každého druhu. Bez jeho správneho riešenia nemôže byť štát socialistický celkom tak, ako štát kapitalistický.

2. A tu sme už teraz pri výrobe a spotrebe, čo sú podrobené — ako celý hospodársky život sveta — veľmi prísny a citlivým zákonom. Kedysi bolo heslom vyrábať čím viac, čím lacnejšie, a svetu bude lepšie. Ručnú prácu zamenili stroje, nastúpila racionalizácia práce, a výsledok? Tovar a všelijakých hospodárskych produktov sa nahromadí, keď ich však nemá kto kupovať — ostávajú na ťarchu producentovi. Zjaví sa nezamestnanosť na jednej strane, kým na druhej — ak ochabla kúpna sila, bieda. Iste sa pozastavíš na tom a spýtaš sa, čo s tým? Veď tak dostáva sa hospodárstvo sveta do slepej uličky! Áno, bez zdravého pomeru medzi kapitálom výrobným a spotrebným — vždy sa dostanete ta. Tento zdravý pomer dá sa však utvoriť. Keď ja mám kapitál a k tomu továreň na látky, blízko nej je dedina, ktorá potrebuje kapitál na zveladenie svojho hospodárstva a tak i kúpnej sily, požičiam jej prebytok svojho kapitálu a stane sa mi pre moje látky odbytiskom. *Kapitál si musí svoje odbytiská nielen hľadať, ale keď treba, i tvoriť. Ľudský nárok na blahobyť s možnosťami stúpa — v strave, v odevu, v bytových a iných požiadavkách. Tento nárok ukojiť, spotrebu zaokrúžiť — a je i dnes dost práce pre celý svet.* Pravda, kde niet možností opatriť sa — nárok klesá. Človek sa uskromní a v tej skromnosti je neraz viac nebezpečenstva pre verejnosť než v trovení, najmä kým jest z čoho. Preto je pri dnešnom nezriadenom stave

kapitálu nesmysel hnevať sa na bohatých ľuďoch, že sú — ale že veľa trovia. Všetci majú len po jednom žalúdku, a keď trovia, poskytujú pomoc výrobe. Prestaly u dám dlhé vlasy, prestala výroba falošných vložiek, parochní ap. a niekoľko fabriek zastalo a ich chudobné robotníctvo stratilo zamestnanie. Pri posúdení týchto zjavov, i keby si prial rovnako všetkým ľuďom z výhod zeme, jednako si spomeň, že i najdrahšie šaty dámy tohto sveta, i potreby na najskvelejšie hostiny — všetko to dáva príležitosť sto a sto iným ľuďom vyrobiť si kus chleba pre seba a svoje rodiny. Ak má kto kapitál, čo obracia a investuje sám, napomáha chod hospodárskeho života. Ak ho má uložený v banke, ona — keď ho chce zužitkovať — robí to miesto neho. Pri terajších pomeroch, kým sú jednotlivé štáty osobitné hospodárske telesá, hodnotou platobnej jednotky oddelené, škodu robí majiteľ kapitálu patričnému štátu, ak mu kapitál vyváža. Tomu však, kam ho vyvezie — zpravidla osoží. Najviac škody narobí verejnemu blahu tzv. tezurácia kapitálu, odtiahnutie ho od výroby i spotreby, ako to robia pospolití ľudia, keď uložia peniaze pod kameň, do penky alebo do slamníka na posteli. *Z tohto je jasné, že zákony výroby a spotreby — ak má byť zdravý hospodársky život krajiny i celého sveta, musia byť v rovnováhe.* Ak je spotreba väčšia než výroba, má výroba konjunktúru, budúcnosť, ak je však spotreba menšia alebo nijaká — nastáva prebytok tovarov, nezamestnanosť. Všetky tie tzv. sociálne a revolučné heslá, čo sa ozývajú i dnes svetom, majú vzhľadom na blahobyť všetkých vrstiev a tried len toľko oprávnenia, koľko vládu vykonať za zdravé rozdelenie kapitálu, za upev-

nenie výrobnéj i kúpnej sily a tým za normalizovanie výroby a spotreby. Len ak majú i najširšie vrstvy ľudstva komu pracovať a za čo kupovať, je hospodársky obeh zdravý. Ináč hospodárska ústrojnosť sveta je jemnejšia, než je stroj najmenších dámskych hodínok, čo nepovoláný istotne pokazí. Preto je vlastne otázka chleba pre národy a celý svet otázkou sama pre seba, ktorej pravidlá a zákony sa nemenia, i keď sa menia štáty alebo i vnútorné zriadenie ľudského spoločenstva.

3. Neurovnanosť kapitálu a tým viaznutie výroby či spotreby — vyvoláva v spoločenstve ľudskom prirodzenú nespokojnosť medzi tými, čo hynú bez chleba. Musí to byť sociálna revolúcia, čo vykoná spasné dielo vyrovnania a tým i delbu chleba? Nemyslím! Za feudalizmu trpela časť ľudstva, za kapitalistického liberalizmu trpí tiež a za komunistického hospodárenia podobne — jedni sa opatria, čo sú bližšie kapitálu a moci, ostatní hladia i pri jasavých heslách do očí biele, ktorá je vždy a všade rovnaká. Potom revolučné otrasy sú vždy ako oheň, ktorý najprv všetko spáli, keď sa chce zmeniť na životodarné slnko pre širé nivy a ľudnaté mestá, ženúc ich do novej, činorodej práce zachrániť život a tým i seba. Ináč ostáva pravdou: z ohňa sa nikto nenajedol. Kapitál je pre pracujúcu triedu jednako kapitálom, či je on v súkromných rukách a či v štátnych, svoje vlastnosti zachová, i zlé a korisťné vlastnosti. Štátny, či súkromný kapitál? — to je ešte vždy problém ľudskej povahy. U nás máme príležitosť skúmať oba druhy — vidíme, ako sa dokazujú, rentujú i vzhľadom na produkciu, i vzhľadom na pracujúcich a ich opatrenie. Naoko sa zdá, pomer štátneho kapi-

tálu k robotníctvu musí byť lepší ako súkromného. V skutočnosti je to preň jedno, či ho vykorisťuje Nátan Silberstein ako súkromný kapitalista a či Nátan Silberstein ako predstavený trustu v socialistickom štáte a spoločenstve. Rozdiel je len ten, že kým proti Nátanovi Silbersteinovi ako súkromnému kapitalistovi — môže sa robotníctvo brániť štrajkom a zatahnuť do svojho boja i štát na pomoc, zatiaľ Nátan Silberstein ako predstaviteľ trustu v socialistickom zriadení — je súčasne predstaviteľom i samej štátnej moci. Revolúcia teda, keď ide zabezpečiť spravodlivý kus chleba najširším vrstvám národov — nie je ten hlavný, a ešte menej — istý spôsob. Hospodárska otázka vývojom produkcie a ňou živých vrstiev prerastá hranice štátov i rámec osobnej či kolektívnej výroby a stáva sa otázkou svetovou, ktorú možno rozriešiť len utvorením jednotnej hospodárskej oblasti výrobnéj i spotrebnej na zemi. A myslím, touto cestou sa i pôjde pri revolúciách, či bez nich. Na svete je dosť kapitálu a vedúce hlavy sveta musia raz uznať, že sa musí tak rozdeliť — už či v podobe odpustenia dlžôb, či nových sanačných pôžičiek — aby i ruinované štáty mohli prísť k hospodárskej výrobnéj i konzumnej sile. Pravda, tým musí prestať hospodársky liberalizmus štátov, čo dnes chcú byť samostačnými, zabúdajúc na to, že hospodárska budúcnosť sveta založená je od stáročí na vzájomnom hospodárskom spotrebnom i výrobnom súručenstve. Zásady tieto môžu sa uplatniť i bez revolúcií — ale vtedy vystaviť i len jednu fabriku v ktoromkoľvek štáte nebude slobodno ako dnes, ale bude podriadené rozhodnutiu hospodárskej rady pri Spoločnosti národov. Táto jednotná hos-

podárska rada povolí výrobu len vtedy, keď je aj odbyt zaistený. Svetove regulovaná výroba a spotreba zaistí pracujúcim triedam živobytie, chlieb. Poukazujem ti na to, môj milý, keď nechcem — aby si posudzoval otázku chleba a existencie povrchno. Tiež aby si vedel, ako a kde sa rodí chlieb, z ktorého žije i náš národ a máš žiť, so svojimi vrstovníkmi, aj ty.

## HLAS KRVI.

Krv má svoj šum a svoju reč, ktorá spája tisíce srdc, vyjadrujúcich sa jedným jazykom, spája ich v ohromnú rodinu. *Tá rodina je národ!* Kedysi za bývalého Uhorska chodili sme, slovenskí študenti, po terajšej Bratislave. Keď sme vo víre cudzích rečí začuli neznámych ľudí slovensky hovoriť, zablysko nám v očiach. Šli sme za nimi, snažili sme sa vyzvedieť — kto sú, čo sú. Ak bolo možno, nadviazali sme s nimi styky a tešili sme sa, že nás je zas niečo viac. Čo nás k tomu pohlo? Hlas krvi! Tento hlas ozýva sa najmä v cudzine. Roku 1912 kráčali sme londýnskymi ulicami, vracajúc sa zo štúdia v Škótsku, môj priateľ a ja. Hovorili sme slovensky. Sotva sme prišli do svojho hospicu, oznámili mi, že ma čaká v prijímacej izbe akýsi pán. Kto to len môže byť? — myslím si a ponáhľam. — Teda si to ozaj ty? — víta ma čakajúci a ja s podivom poznávam v ňom rodného priateľa, študujúceho v Londýne. — Počul som slovenský hovor kdesi na Picadilly, — vysvetľuje mi. — Nechcel som vlastným ušiam veriť, ani očiam. Kdeže by aj — medzi osem miliónmi obyvateľstva?! Šiel som za vami až sem do hospicu a spýtal som sa, či tu bývaš... Pravdaže, mali sme radosti! *Ale už vtedy mi išlo na um v tom ohromnom vlnení ľudstva, že krv hovorí, pozná sa a sdružuje jednej matky deti. Tento hovor*

je vlastne pestúnom intímneho rodinného cite-  
nia a národ nie je nič iného než príbuzenstvo,  
krvné príbuzenstvo v širšom smysle — rodina.  
V našej dobe však hovor krvi akosi zovšednieva.  
Ozývajú sa hlásatelia náuk, ktorí hlas ten sna-  
žia sa prekričať a ohlušit svojimi zásadami no-  
vého spoločenstva. Rodina je im už prežitou  
ustanovizňou, jej miesto zaujíma trieda. Tak sa  
im stáva prežitým i cit širšieho príbuzenstva a  
jeho predmet — národ, miesto čoho má zaujať  
celé človečenstvo. Ty sám, môj milý, cítiš ná-  
razy týchto náuk na svojej mladej duši tajne  
či zjavne — veď prúdy zmaru nehlivejú. Čuješ  
i to neraz, ako všetko padá, čo nemá životnej  
oprávnenosti. Akú oprávnenosť má teda cit ná-  
rodný? Mohli by sme obstáť v existenčnej bor-  
be bez neho? Čo je jeho vonkajšou formou  
u nás a prečo?

1. Národný cit má svoj pôvod v cite rodinnom.  
Jeho obsahom je povedomie spolupatričnosti pre  
vzájomnú výpomoc v existenčnom boji. Pri te-  
rajšej složitosti našich životných pomerov —  
možno — nevidieť to dosť jasne. Treba si však  
zájsť do dávnejšej minulosti, keď sa z rodín tvo-  
ril kmeň, čo bol ďalšou vývojovou etapou k ná-  
rodu. Primitívny človek nielen že sa vyžíval,  
ale sa i bránil proti divej zveri, ako i ľudským  
nepriateľom, s pomocou svojej rodiny, najmä jej  
mužských príslušníkov. Táto úloha prešla ne-  
skôr na súhrn rodín — na kmeň a ešte neskor-  
šie na súhrn kmeňov — na národ. Korene citu  
spolupatričnosti dobre sa dajú sledovať i dnes.  
Probuj mať napríklad niečo s Cigánom. Ak je  
nablízku viac Cigánov — máš pravdu, či ne-  
máš — všetci sa pustia do teba za svojho prí-  
slušníka. Keď sa primitívny národ pohol z ne-

vhodného kraja hľadať si novú vlasť, cit spolu-  
patričnosti na obranu i na výboj bol tým citom,  
čo ich spájalo a vytýčilo im, všetkým rodinám a  
kmeňom, jednotný — národný cieľ. Vonkajšou  
formou tohto masového sväzku a súručenstva  
bol hlas krvi, prejavovaný v jednotnom charaktere  
a v reči. Tak sa prebudil národný cit a vznikol  
národ. O oprávnenosti a praktickej potrebe tohto  
citu teda niet pochyby. Uplatňoval sa tým  
najprirodzenejším spôsobom v znamení hesla vi-  
ribus unitis — spojenými silami, hesla — ktoré  
prv, než sa stalo okrídleným slovom, tam bolo  
hlboko vpísané do krvi a kosti. Tak vznikly  
národy, malé, veľké i najväčšie, zaujaly si a vy-  
budovaly svoje sídla, založili vlasť a rozvinuly  
svoju národnú kultúru, v ktorej prejavujú sa  
nielen schopnosti patričného celku, ale vždy  
i jeho charakter. Národný cit je teda vlastne  
sdružujúcou a impulzívnou silou, ktorá si našla  
svoje najvhodnejšie formy. Utvorila klasické ná-  
rody, grécky i rímsky, uspôsobila ich založiť svo-  
je štáty a rozvíť všetky svoje mravné i duchovné  
hodnoty. Mohutná sila národného citu povznies-  
la Špartu i Atény, i slávny Rím, s jeho na ten  
čas ohromnou ríšou. Keď raz ochabla a vyžila  
sa, rímsky národ podľahol barbarom. Tento cit  
bol tmelom a hýbadlom Frankov, Germánov, i  
Slovanov, postupujúcich na západ. Je pravda,  
že v samých týchto masách, kedysi iste jednot-  
ných, nastal aj istý proces drobenia. Stalo sa  
to vplyvom vonkajších životných pomerov a  
navtedy neprekonateľných dialok. Ale i pri tom  
procese národný cit uplatňoval sa podľa svojho  
označeného charakteru a s cieľom — zabezpečiť  
rečove jednotnej a príbuzenstvom, teda hlasom  
krvi spätej mase budúcnosť v ťažkom existenč-

nom boji. Týmto citom ovládané obstály a stoja i terajšie, moderné národy, i keď rozvražované a rozkladané všelijakými náukami a smermi negácie tohto. Čím prv sa ktorý národ prebudil na povedomie svojho národného bytia i životného cieľa, tým istejšie i zosilnel a dokázal veľké veci. Náš slovenský národ vzbudil sa k tomuto povedomiu pomerne neskoro, ale bez citu kmeňovej a národnej spolupatričnosti jakživ nevyformuje svoju národnú osobnosť a stane sa i vo svojich masách doplnkom susedných povedomých národov. Prakticky to znamená: prehrať životný boj a stať sa sluhom silných a panujúcich. Národný cit však ozval sa i v našich predkoch, najlepší z rodu stali sa jeho apoštolmi, stali sme sa i my, deti terajšieho pokolenia. Tak sme v príhodnej chvíli zlomili rámec, v ktorom sa nám nedalo voľne žiť, a dostali sme sa na úslnie nových možností v duchu slov: pre iných sme mreli — dnes žiť, pre seba žiť chceme!

2. Národný cit, povedomie spolupatričnosti i vonkajšia forma tohto — národ — majú svoju oprávnenosť. Keď sa to však dnes často berie v pochybnosť, postavme si otázku takto: Mohli by sme, my, Slováci, existovať i bez národného povedomia? Na to by sme si mohli krátko odpovedať otázkou: Mohol by topoľ existovať i bez koreňov? Ten topoľ svoje korene nemusí vidieť, nemusí ich ani cítiť, ale živné látky jednako len tými saje zo zeme. A nech mu ich tak odtne niekto, pocíti to nielen na výžive, ale pri najtichšom vetre vyvráti sa a padne na hromadu. Nuž mohli by sme, my, Slováci, existovať bez národného povedomia? Ak sa len trochu obzrieme vôkol seba, vidíme vysoko šľahať oheň národného povedomia u inakších národov,

ako sme my. Angličania, Nemci, Taliani — keď iných ani nespomeniem — majú svoj nacionalizmus v krvi a kosti. Prežili ho, preto nemusia mať jeho heslá jednodaj na ústach. Ale skús sa dotknúť ich národných záujmov, či ti nezazneje z ich konzervatívnych i z najpokrokovejších kruhov rozhodné: Hands — off! Najnázornejšie vidieť na Nemcoch a bolo vidieť za vojny, že môžu byť akéhokolvek smeru, i socialisti a komunisti, ale predovšetkým sú a ostanú Nemcami! Ešte len i ruský komunizmus, čo sa snaží rozomlieť akýkoľvek separatizmus, musí mať ohľad na prasilu kolektívnych etnografických celkov — na povedomie spolupatričnosti v rámci jednotlivých národov. Nuž mohli by sme, my, Slováci, národ maličký, medzi týmito tvrdými mlynskými kolesami obstáť a vôbec žiť i bez vyhraného národného povedomia? Nikdy! Milióny ľudí, jednotných rečou i charakterom, somkýtajú sa k sebe a za svojím národným alebo rasovým ideálom — zo životných, teda veľmi reálnych príčin. Pri tomto tvrdení — možno — príde ti, i tvojím rovesníkom, na myseľ, ako sa jednotlivec, Slovák, odtrhnutý i od svojho národa a vrhnutý do šireho sveta, báječne vedel uplatniť v lone cudzieho národa. To sa stáva, lebo niet pravidla bez výnimky. Ale šli by ste vy, mladí Slováci, počtom aspoň niekoľko tisíc uplatniť sa do Francúzska, Talianska, Nemecka, a hoci do sovietskeho Ruska, či by sa vás nespýtali, kto ste a čo tu chcete? A keby sa vás i nespýtali, o krátky čas museli by ste okúsiť horký chlieb cudzinca, ktorý, keď sa i nevyženie — ale sa na ňom pri všetkých zásadách o humanite a ľudských právach, ba i o svetoobčianstve, orie bezohľadne, či obstojí

alebo zahynie. Rozriedovať národné povedomie najmä v malom a nevypelom etnografickom celku znamená oslabovať ho v životnej sile, pripraviť mu rozklad a pád, jeho masám duševné i fyzické utrpenie. A u nás sa toto rozriedovanie, nivočenie národného povedomia deje, hoci sme my ešte neprežili etapu slovenského nacionalizmu. Preto sme i premúdrejší a pritom rozviazaní ako snop. Miesto charakternej, povedomej je tu dnes ešte len beztvárna masa, z ktorej si zakúpiš ľudí a postavíš proti ostatným Slovákom, áno, i proti samému národu ľudí — koľko chceš. Povedomie spolupatričnosti je u nás ešte náramne slabé. Sme ako kurčatá, ktorým gazdiná hodí niekoľko zrn a môže si bezpečne vybrať z nich, ktoré chce na zárez. To je znak, že národné povedomie — a povedomie spolupatričnosti — neprešlo nám ešte do krvi. A kto nás od toho odvádza, či to robí socializmom, či náukami o svetoobčianstve a čímkoľvek — má iste záujem na tom, aby sme my svoj nacionalizmus slovenský nikdy neprežili a vnútornej rezistenčnej, tvorivej, i dobyvačnej sily nenadobudli si jakživ. Ak je to premúdrejší náš človek, ktorý nás má na to, je on duchom zmaru, akých má dosť každý slabý etnografický celok. Uvažuj so svojimi druhmi, aké stanovisko zaujať voči nim. Podľa mojej skromnej mienky my sa bez určitého slovenského národného citu a povedomia rozpadneme, život nás zomelie a nijaké slobody nevytrhnú nás a naše masy i sociálnej záhube. Preto volám rozhodne týmto rozkladným duchom do tváří: Hands-off!

3. Vonkajšia forma slovenského národného povedomia je slovenský národ. Založiť naširšie tento pochop v smysle slovanskej spolupatričnosti

dnes ešte nemožno pre toto: a) My sme si svoj nacionalizmus v jeho pôvodnej a najoprávnenejšej forme ešte neprežili. b) Umelé tvorenie vyšších národných celkov predpokladá rovnakú hospodársku, kultúrnu i politickú vyspelosť. c) Doterajšie experimenty i v Juhoslávii, i u nás vyvolávajú len zbytočné odcudzenie najbližších, kým bez nich zákony prirodzeného spolužitia vykonaly by viac. Spájať i len kmene nerovných hospodárskych a kultúrnych potencií pod tlakom politiky bez zvláštnej ochrany slabšieho — to vedie k bolestnému využitiu tohto a k asimilácii. Preto my, Slováci, keď naslúchame na hlas krvi, počujeme i jej žaloby a nemôžeme vrhnúť svoj národ ako hlinu pre namýšľavých hrnčiarov, keď tu ide o ľudské srdcia, majúce právo na život. Chceme sa vyžiť predne ako slovenský národ, silnieť v povedomí slovenskej spolupatričnosti, budovať si svoj slovensko-národný charakter, kultivovať a brániť si svoju slovenčinu, ktorá je a ostane zjavným symbolom existenčných záujmov našej fajty a našich životných práv. Forma slovenského národa je u nás oprávnená tradíciou, rečou, odlišným charakterom a je pre nás formou najpravejšou i najprimeranejšou. Čokoľvek stihne nás v neistej budúcnosti, ak povedomie slovenskej národnej spolupatričnosti podarí sa utvrdiť, vždy sa budeme vedieť v nebezpečenstve svinúť — ako jež s pichliacmi na všetky strany. Nejde však len o biologický proces — i o sociálny. Národ je — ako prízvukujem — pre mňa i pochop vysoko etický. Národ je rodina, ktorá má povinnosť postarať sa o žitie a bytie všetkých svojich údov. Táto starosť začína sa predne u tých, ktorí hynú, teda u sociálne najslabších. Z tohto dôsledne nasleduje, že náš

*národný duch*, nacionalizmus slovenský, nie je prostým hejslováčením, ale má svoj sociálny obsah, čo sa vyrovná akýmkoľvek moderným izmom. Ruskinovo sociálne heslo: I najposlednejšiemu toľko, čo tebe — je heslom jeho. Výhodou nacionalizmu proti socializmu a komunizmu je najmä to, že je konštruktívne produktívnejší a bráni teritórium svojho národa pred vykoristením, aby mal svojim čo zabezpečiť i rozdeliť. Ku všetkému tomu pobáda nás tichý šumot našej rodnej krvi. Naslúchaš mu niekedy, môj milý? Započúvaj sa a pochop, čo ti vraví! A ak máš vyššie ambície a vábi ťa šírý svet so svojim svecobčianstvom, vedz: cez rodinu je cesta k národu, cez národ k celému ľudstvu, ktoré nájde svoj mier i blahobyť, keď ho nájdú tie složky, z ktorých sa skladá. A jednou takouto složkou celého ľudstva je i tvoj slovenský národ!

## REŤAZ VŠETKÝCH RÚK.

Ukovať reťaz všetkých rúk, to je iste najvyšší ideál našej ľudskej zriadenosti. *Túto reťaz predstaviť si ako ktorúkoľvek z terajších internacionál bolo by mylné.* Tieto organizácie sú predovšetkým triedne, teda len čiastočné, hoci prechodia slobodne cez nacionálne hranice a prevažne ich i negujú. *Ich cieľ je sociálnopolitický, ale triedny. Zabezpečiť blahobyť a mier celému ľudstvu — zapadá v hmlistej budúcnosti.* Diktatúra zemianstva za feudalizmu podelila ľudstvo na panujúci stav a na poddaných. Liberalizmus meštiactva, vyjadrený v súkromnom vlastníctve a kapitalizme, rozdelil spoločnosť na majiteľov a proletárov. Internacionála, uskutočňovaná diktatúrou proletariátu, delí občianstvo obrátene, ale v podstate podobne, na výsadných komunistov a bezprávných buržujov, recte — chudákov. Na tomto fakte nemení nič tvrdenie, že je to len dočasné, kým sa premiesi mentalita a nadobudne sa kolektívnou prácou hospodárskych hodnôt, čo postačia hojne pre všetkých. To isté môže sľubovať i kapitalistický liberalizmus, ktorý v normálnom čase, ako skúsenosť dokázala a dokazuje, zabezpečí svojim rozkvetom a zabezpečuje i dnes v jednotlivých štátoch i samému bezmajetnému pracovnému proletariátu — vyššiu životnú úroveň. Prosím porovnať túto životnú úroveň a vôbec nároky amerického, anglické-

ho, francúzskeho, nemeckého, a hoci len zamoravského robotníka s našim slovenským! *Príčina rozdielu nie je v nejakej ubitosti nášho robotníctva, ale predne — v rozdielke kapitálovej sily patričných krajín oproti krajine našej.* Chudobný roľník, keď všetko dá svojim deťom, nebude im môcť zabezpečiť blahobyť, ako vidieť v dome bohatého fabrikanta. Tak je to i s krajinami a štátmi. Slovom — k reťazi všetkých rúk a, dokladám, srdc — majú ešte ďaleko aj samy internacionály. Uvažujme — pri akých podmienkach mohol by sa sen o svetoobčianstve realizovať? Aké následky malo by realizovanie toho dnes? Čoho sa nám prichodí držať, ak chceme žiť?

1. Podmienky univerzálnej internacionály ľudstva, myslím, sú tieto: aspoň približne rovnaká hospodárska a kultúrna vyspelosť národov a aspoň približne rovnaká vyspelosť charakteru, húževnatosť ich pracujúcich tried. Myšlienku a — uznám — vábivú myšlienku o odstránení tých tzv. klieťok národných i štátnych vnucuje nám, odhliadnuc od krehkostí a vypočítavých ambícií ľudských — súcitiť s hynúcimi a nádeji v lepšie opatrenie celého ľudstva. Byť členom jednej rodiny, vyžívať sa v jej rámci — môže byť zaujímavé. Rozhodne je zaujímavejšie vyžívať sa ako občan v rámci starostí a životných snáh jedného národa. Ale i nadto musí byť zaujímavejšie dvíhať hodnotu človeka, svetoobčana, vyžívajúceho sa a splynúvšieho s najvyššími cieľmi celého ľudstva. *Odstrániť všetok separatizmus, národný, rasový, štátny, spraviť všetko spoločným — majetok, povinnosť práce i účasť v radoostiach života — to znamená utvoriť univerzálny typ nového človeka a sväz národov približiť k predstave o kráľovstve božom na zemi.* Ale čo bez

tých vyššie označených podmienok? Neostane to len utópiou a násilné zasahovanie do vývoja svetových pomerov nezvrhne sa v prosté mordovisko s vrodenuou povahou človeka a s ukladaním celých — nie stavov — ale národov sveta na Prokrustovu posteľ, kde sa nemilosrdne nafaňujú údy a odtína sa, čo vyčnieva z nich? Ignorovať, to je nerozum, oduševňovať sa za to, ako sa robí z príčin, že veľké dielo hodno je veľkých obetí — je, najmä keď ide o iných — odporná ľudská nemoc: *sadizmus*. Človek má právo obeť iba seba. Sľubovaná náhrada za utrpenie miliónov pre komunizmus je slabou kópiou práve komunizmom dravo zavrhovanej odmeny veriacich za časné utrpenie po smrti — v kráľovstve božom. Ľudia nie sú rovnakí ani schopnosťou, ani charakterom. Poznať v nich celý zverinec, ovce i vlkov, hady i medvede a tigry, ako i krdle oviec a gagotavých husí. A nie je inak ani s národmi. *Odstrániť už dnes revolučne všetky rámce, v nich sa jednotlivé národy vyvinujú — to je vydať ich na milosť a nemilosť silnejším a vyspelejším fajtám.* Kde je potom za konkurencie, čo má svoje večné zákony, kde ostane — nie láska, to je viac len slovo — ale sústrasť s tým sociálne a aj inak slabším, keď je práve odstránením hraníc a rozdielov vydaný silnejšiemu napospas? *Lebo všetko sa môže zuniformovať, ale vnútro človeka, jeho psychické vlastnosti — tie ostanú i za falanstéry a najprísnejšieho diktátu.* A osobnosť človeka je vlastne predobrazom i osobnosti národa. A tu sú nedostatky i nebezpečenstvo všetkých snáh, ktoré by nedbaly strmhľav do náručia myšlienky o univerzálnej internacionále ani nie dnes, ale hneď. Predstava, čím ideálnejšia, tým je ďalej od skutočnosti. Tu, hľa, je

Ľudská povaha — vraj prevychová sa z egocentrickej na kolektívnu. Nuž v Rusku to skúšajú, a ako z kompromisov, vynútených pre vlastnícke právo, vidieť, i tam dvíhajú hlavu proti všetkému nátlaku, pravda, ktorú už Rimania vystihli v slovách: naturam expellas furca, tamen usque recurret, t. j. povahu vyženieš palicou, a zas sa ti vráti! A čo s pomerom národných celkov, pripravených nerovno pre normálny existenčný boj? To je veľmi jasný problém hlavátok a drobných rýb, žijúcich voľne v spoločnom rybníku. *Bez označených podmienok dôjst k univerzálnemu štátu len hrozným okyptovaním, nemilosrdným obetovaním slabších — ak totiž vôbec dôjst. Preto neostáva, ako spriatelit sa miesto revolúcie s evolúciou, ktorá, keď raz pripraví podmienky, že sa môže ukut' retaz všetkých rúk, tak sa i ukuje.*

2. Aké následky malo by realizovanie veľkého sna dnes, to bližšie vidieť na ohromnom experimente komunizmu v Rusku. Priznám sa ti, môj milý, ja som zo srdca prial tomuto experimentu — dokázať svetu väčšie a lepšie možnosti života. Ozaj nemôžem za to, keď v pätnástom roku sovietskeho nového poriadku, nového mravu, nových náhľadov na svet i na život, nových pracovných i distribučných metód — uteká sedliactvo pred ruským blahobytom a rudoarmejsci strieľajú na úbožiakov ako na zver, hoc sú to i deti a ženy — na Dnestri a vôbec podlž hraníc. Komu to nepostačí, nech sa informuje u odchádzajúcich nemeckých, predtým dobre v dolároch platených inžinierov a dozvie sa o bezhlavej vivisekcii na vyše stošesťdesiatmiliónovej mase ľudstva. Rusko je dnes ríšou ohromných barnumských hesiel a celkom takých sklamaní, hoci tie

milióny ľudstva, poháňané nútenou prácou, jednako len tvoria a zoštátnený kapitál má nesmierne možnosti uplatniť sa a budovať nový hospodársky a sociálny život. Prečo je to všetko? Azda je Rusko, zahrnujúce celú šestinú zeme, nevhodné na tento experiment? Nie, Rusko je — naopak — najvhodnejšie miesto vyskúšať zásady komunizmu. Kultúra Ruska, živiaca tie milióny občianstva, je i dnes tzv. prízemná, — ved ohromná časť obyvateľstva žije priamo zo zeme a industrializácia je i dnes proti ohromným roľníckym masám len kvapka do mora. *Chyba je v systéme samom, ktorý sa stavia do boja s vrodennými vlastnosťami ľudskej povahy. To je vlastne boj všetkých proti všetkým, ba i proti sebe, nevynímajúc z toho ani najvedúcejších činiteľov. Školským príkladom — čo z toho — je iste Cabetov experiment s jeho 300 Francúzmi v polovici XIX. storočia. Títo presvedčení komunisti, opatrení odborníkmi, zemou i strojmi, založili v Amerike komúnu, ktorá sa v krátkom čase rozpadla. Je veľmi neprirodzené čakať, že sa uskutoční vo veľkom, čo pri najvýhodnejších podmienkach neuskutočnilo sa v malom. Tatranské slnné úbočia neurodia hrozna a boj so základnými, ináč konštruktívnymi sklonmi ľudskej povahy — je už prehratý vopred. Druhá chyba je vo vodcoch, ktorí — počnúc Leninom samým — nemali dostatočného rozhladu a negáciou duševnej stránky človeka postavili sa na stanovisko krajného materializmu. Títo ľudia, filozoficky a hlavne socialisticky dobre vzdelaní, s evanjeliom Marxa v ruke zabudli na to, že rozumový svet tvorí len polovicu ľudského vzdelania a citový svet, s idealizmom a náboženstvom, je vlastne tvorcom charakteru, potrebného najmä tam, kde*

chce prejsť s egocentrizmu v smýšľaní i pri práci na kolektívny altruizmus. Takto systém, rozpoltený sám v sebe, rozpoltený i v ľudskom materiáli, pri všetkej vypočítavosti a bezohľadnosti svojich veriacich nemá výhľad na úspech a jeho kompromisné prispôsobenie, alebo zrovna pád — je len otázkou času. A keď je takto v Rusku pri jeho prízemnej existenčnej kultúre, ako by bolo v Nemecku, Francúzsku, Anglicku a hoci i u nás? Tu je kultúra ľudských existencií založená do vysokých poschodí. Na roľníctve a priemysle veží sa  $x$  životných možností — odvetvie životnosti žije z druhého odvetia skoro do nekonečna. Čo by tu znamenal prechod so súkromného vlastníctva na spoločné a so súkromnej práce na kolektívnu? Nedostatok, akého svet ešte nezažil, a krach tej celej tzv. poschodovej existenčnej kultúry, v jej rumoch našlo by v Európe svoj hrob hladom do päťdesiat miliónov ľudí. A nemyslím tu obeť občianskej vojny a revolučného zdivenia — nie, len tých, čo by zahynuli, nemajúc čo jesť, do čoho sa obliecť ap. V štátoch vysoko zindustrializovaných bol by prechod so súkromného podnikania na kolektívne omnoho ťažší než v Rusku, ktoré, nech je podobne vysoko zindustrializované, európskému proletariátu nevypomôže, lebo mu je prirodzeným konkurentom. Jediný spôsob prechodu bez katastrofálnych otrasov a škôd našla by Európa v bohatom komunistickom Rusku, oplývajúcom prebytkami hospodárskych hodnôt, potrebných pre život. Toto Rusko muselo by hrať zástoj bohatého strýca a veriteľa, aby prestavba bola možná prv, než ľudia vymrú hladom. Kde je však produktívna výroba ruského komunizmu od toho! Komu by z európskych štátov mohol pomôcť, keď sa i pri ohromujú-

cich heslách zmieta v ťažkostiach i sám a nevie opatrit stravou a odevom, bytom a životnými náležitostami ani milióny, na nich robí pokus, ktorý, keď sa nepodarí — bude iste najhroznejším a najsvedomitejším zločinom histórie človečenstva? Keby ten pokus mal kladné výsledky v pozdvihnutí všeobecnej životnej úrovne, svet by i bez nákladnej zahraničnej propagandy — kapituloval pred ním. Ako však kapitulovať pred biedou, lístkami na pokrm i odev, nútenou prácou más a krvavým terorom GPU? Preto je potrebné, môj milý, aby si i ty, i tvoji vrstovníci hľadeli na tento experiment, bolestný experiment, veľmi kriticky. Nemožno jednou rukou zabíjať mrav a druhou vykúziť výsledky najdokonalejšieho a najvyššieho mravu, ako nemožno porozbíjať vajcia a s triezvou, normálnou myslou sľubovať krdle vyliahnutých kurčiat. Metódami nenávisťi svet sa zrumí i so svojou civilizáciou, ale neprestaví. Materializmus môže v ľudských mysliach detronizovať Boha, ale Lenin na tomto tróne dokáže pre vývoj ľudstva iste menej. Ak nevládal a nevládze rozriešiť problémy života dokonale homo sapiens, alebo dieta božie — tým menej rozrieši ich bezchvostá opica, čo je prostým nástrojom systému, ktorým hýbú podobné tvory, popierajúce existenciu svedomia.

3. Čoho sa máme držať v ideovom zmätku dneška, my, Slováci, keď chceme žiť? Náš problém je problém malého, charakterom nevyvretého a neustáleného národa, ktorý — ako nezatvrdnutá láva — rozlieva sa napravo — naľavo. Slabé a malé etnografické organizmy, ich sociéta, inteligencia, a najmä mládež — majú svoje nemoci. Bájka o závození vtákov — orla a králika

— často sa tu prejavuje. *Imitačná ochota robí z intelektuálov veľmi ľahko apoštolov životom najčastejšie neoverenej cudzoty, náuk výstredných, čo organizmus silných národných celkov stroví, ale na čo organizmus malého, nevyspelého národa i s jeho sociétou môže odkapať. Tak je i so svetoobčianstvom a pokusom komunizmu. Čo by sme si mohli sľubovať od toho? Jeho priekopníkmi nemôžeme byť, i keby mal v Rusku kladné výsledky, lebo by nás, Slovákov i Čechov, kapitalistický západ vydal napospas našim nepriateľom, čo by si nás proste rozdelili. Ale i na prípad víťazstva komunizmu my by sme boli v uvoľnených vodách tie malé ryby, čo by žraloky strovily. Evanjelium o beznacionálnom svetoobčianstve je omamným plynom, veľmi vhodným vrhnúť v korisť nevyspelé etnografické celky silným národom. Aké teda šťastie? Retaz všetkých rúk môže byť vábnym cieľom, veď to má i kresťanstvo vo svojom programe, ale dnes je to len slovom a bude ešte prázdny zvukom, kým sa existenčné možnosti národov a rás vhodne neupravia. To je nie otázka vôle, ale práce a času, čo je nevyhnutne treba i na výchovu nového človeka. *Vhodné upravenie existenčných možností bude tým prostredím, kde sa môže vyformovať pravá mentalita na ozaistné súručenstvo ľudstva, ktoré si nájde svoje vhodné formy ďalšieho života. Nebude to, myslím, ani komunizmus, ani terajší kapitalizmus, ale životaschopný kompromis. I to sotva pôjde odvrchu prv, než sa uplatnia aspoň v rozhodujúcej miere na počiatku tejto úvahy spomínané podmienky hospodárske i psychologické, pri ktorých by bolo dúfať, že retaz všetkých rúk, a dokladám, i srdc nebude demagogickým heslom, mesianizmom ľahkoverných du-**

ši. Kým sa to nestane, nám malým ostáva, a to i pre mládež, to známe: Drž sa toho, čo máš, aby nik nevzal tvojej koruny!

## KRÍŽ.

Kříž, symbol potupy — stal sa uplatnením kresťanskej kultúry symbolom utrpenia, znakom i všetkých ťažkostí, čo nakladá život na väzy smrteľníka. Obísť tento symbol, keď uvažujem s tebou, môj milý, o živote i smrti, bolo by iste nedostatkom. Práve ty a generácia, v ktorej rastieš, potrebuje nazrieť odmerane do tváre života, i keď črty vyjadrujú trpký bôľ a storaké sklamanie. Nám, pokoleniu vašich otcov — matiek, žilo sa ťažko. Na zvrate dejín boli sme svedkami katastrof, jednako i radostí. Obávam sa, že kritická doba, ktorej sme boli a sme svedkami my, nie je ešte na konci. Neraz ma chytí predtucha, že vás, deti naše, čaká azda ešte väčšie vyskúšanie. Tej istoty hospodárskej a sociálnej, čo sme my cítili pred svetovou vojnou, nebadáť dnes. Politický stav, ktorý v mierových smluvách odčinil naše národné krivdy, podrážvaný je a napádaný. Triedna rozbitosť pri sociálnych nedostatkoch vyvrcholí v nenávisť. Samý kvas a vrenie a uprostred toho, vy — i ty, môj milý! Musíte sa vopred dokonale obrniť i proti bolesti a sklamaniu, keď vás kříž života nemá zlomiť a pritlačiť k zemi. Život, ktorý má svoj úsmev, ale má i svoj, a neraz veľmi tmavý, tieň — vynasnaží sa zvíťaziť nad vami a bolo by zlé, keby ste vy nevládali odbiť jeho nápad a zvíťaziť nad ním. *K víťazstvu nad nepriateľom potrebu-*

*jete — poznať ho. K víťazstvu nad bolesťou — neostáva — len poznať, čo je bolesť. Len tak možno potom už rozmýšľať o prostriedkoch zdoлаť ju a miesto zúfalstva, azda i odvrátenia sa od samého života a opovrhnutia ním — vydržať a zvíťaziť i v najťažšom zápase. Nuž rozmýšľajme.*

1. Bolesť je pocit relatívnej pôsobivosti a patrí k životu ako tóna k predmetu, osvietenému slnkom. Niet srdca, ktoré by bolesť neprenikla, veď i na svet prichodíme plačúc. *Bolesť je ako vášeň: čím sa jej kto dá viac ovládať, — tým väčšími rastie. Z toho by nasledovalo: čím sa jej kto dá menej ovládať, tým viac upadá. Všimnime si telesnej bolesti. Ona je nie vlastne ničím iným ako správou nervového systému, podávanou centrále našej bytosti, existenčnému vedomiu o nebezpečenstve, čo hrozí našej telesnej sústave. Úder, rana ap. — všetko sa odtelegrafuje, a to vo chvíľočke, niekedy i po čase. Nebyť nervového vedenia, nebolo by bolesti. Po dokonalom umŕtvení nervu necítiť bolesť pri trhaní zubov. Bez nervov nebolo by inak s celým našim telesným organizmom. Zprávy nervov môžu byť verné, môžu však byť i zveličené. Preto decko jačí, i keď sa mu skoro nič, alebo vôbec nič nestalo. Relatívnosť bolesti umožňuje nám ju viac-menej zvládať. Černohorec, keď mu po boji odoberali nohu, díval sa na to a fajčil. Nie že by nemal nervov, ani ako by mu ony nedaly znať každý rez, ale proste on to nevzal na vedomie. Mal toľko sily — nevziať to! Indický fakír vie vystupňovať silu svojej vôle nad vôľu nervového systému, ba i krvného obehu a pichá si do tela ihlice ani do špongie. Hľadáme na to učudovaní, cítiac i pri prostom pohľade niečo z tej bolesti, čo by*

predstavujúci mal cítiť, a necíti. *Ako vidieť, i náš telesný organizmus pri presne vymeranej funkcii svojich orgánov dá sa, ak ide o bolesť, ovládať. To je, pravda, všetko otázkou dispozície, ale nemá vôle a cviku.* Lenže nás memoria len bolesti telesné — nárazy na naše psychické vnútro vynucujú tiež bolesť, a neraz húževnatejšiu i nebezpečnejšiu, než je bolesť telesná. Táto bolesť, ak ju človek nezdolá, vyrazí mu dušu z rovnováhy, zatiení i celý životný náhľad a ženie, často i vžeranie svoju obeť nielen do rozporu so životom, ale i opovrzenia ním. V našich časoch jest príkladov na hotové katastrofy, pochodiace z psychickej rozorvanosti a bôľu, i medzi študentstvom hockiaľko. Povie sa — je to chabosť pred ťažkosťami života! Čo sa však tým povedalo a vysvetlilo? Nič! Ten študent, ako i my ostatní ľudia, je vo svojich schopnostiach obstať v boji, i v sklamaní, i v odolávaní bolesti vrodennými sklonmi, i výchovou a vôbec prostredím hodne determinovaný. Učí sa tisíc vecí, či mu však kto povie, čo je bolesť, hoc ona obstať naše spoločenstvo, i jeho, so všetkých strán? Zdolať telesnú bolesť, alebo aspoň ľahšie ju prenášať — na to má cvik v športe. Duševné bolesti, pochodiace zo sklamaní, dohustení, z myšlienkového vrenia a nevyrovnanosti so životom — tie ostávajú ako tajné choroby každému, nech si ich lieči, ako chce. I výučba náboženstva a hodiny filozofie vyčerpávajú sa najviac v hromadení všelijakých poznatkov, ale myslím — zriedka zasiahnu do otázky — čo má z toho všetkého ten žiak mať pre život, ktorý ho čaká so všetkými možnými skúškami. Prílišná citlivosť ľudskej psychy je hotová nemoc. Čo všetko zahrá na strunách srdca bolesťou piesňou nešťastia! Je bolesť hypochon-

driálna ako telesne, tak i duševne. Je bolesť, vyvolaná nárazmi v kruhu súkromných pomerov, je bolesť, čo vyvolávajú veci verejného života. Gróf Széchényi, veľký maďarský národovec, nevedel hľadiť na katastrofalizmus svojho národa a pri všetkých hmotných i spoločenských výhodách — siahol si na život. *Môj milý, duševná bolesť je ako tiger, s ktorým sa stretneš v púšti života, alebo ju zabiješ ty, alebo ona zožerie teba!*

2. Katastrofy, vznikajúce z rozporu s vôľou žiť, zasluhujú osobitnú kapitolu. Tak ich je veľa a zasahujú medzi stárež ako i mládež, ba sú prípady i medzi útlými deťmi. *Keď je bolesť väčšia vo svojich účinkoch na psychickom vnútri človeka, než rezistenčná sila — nastávajú kritické chvíle. Príčinou nepomeru môže byť i dedičná zataženosť, keď sa rodina vyžíva ako strom, ktorý už priniesol svoje ovocie a vyplnil svoje poslanie.* Takýto prípad je však zriedkavejší, prejavuje sa v psychických poruchách, v bolestivosti a v únave zo života. Tento zjav možno zaradiť medzi nemoci ako ktorýkoľvek telesný neduh, veď jeho pôvod musí mať svoje korene v ochabujúcej funkcii telesných orgánov. Únavu zo života cítia neraz i ľudia, ktorí ináč hľadia na svet pozitívne, až optimisticky. Býva to vo chvíľach vyčerpania prácou či ťažkým bojom života, keď prúdy života v duši počínajú podtekať prúdy zmaru. Tu je liekom oddych, dobrá správa života, zmena v práci na čas, šport ap. Životná sila vráti sa zpravidla sama, ako po čase natečie i vody do vyčerpaného prameňa. *Zaujímavé je však všimnúť si tragédiu a katastrofu, akých je najviac v živote. Veľká časť z nich má príčiny celkom malicherné, nedomyslené.* Trochu

času a utíšenia, azda i pravého slova a dobrej rady, a človek by sa vrátil s pokraja priepasti, do ktorej sa už rozbehol skočiť. Prenáhlenosť v tragickom konaní, odhliadnuc od organických nervových porúch, má na svedomí vo veľmi vysokej miere dnešné prostredie a výchova, vlastne nevýchova. *Bolo by iste zaujímavé preskúmať najmä stredoškolské učivo, koľko ono má pozitívnych prvkov, z ktorých by tá mladá duša vedela si vybudovať vhodný životný náhľad, čo by sa jej stal oporou v ťažkých skúškach života.* Náhlady o samom človeku, o jeho pôvode, cieľi, mravnosti, mravnej zodpovednosti križujú sa vo verejnom živote, v knihách, v tlači, škola nie je tiež pred týmto zmätkom imúnna. Niet rozhodnosti v triedení duševných a tak i mravných hodnôt, niet jednodielnosti. Ak sama učebnica, alebo niekoľko z nich neuvedú mladú dušu do zmätku, spraví to jeden-druhý nerozvážny učiteľ, ktorý nevie, čo berie dieťaťu, keď sa chce zabľýskať svojou múdrosťou, o jej tézach konečne dalo by sa iste i dišputovať. Takáto výchova ako by všetko nechala rozhodnúť vrozeným silám patričného individua, jeho náklonnostiam a krvi. A tak je to aj inde, kde skaza a smrť kosí mladé kvety, čo by i maly, i mohly kvitnúť na strome života a priniesť ovocie sladké, i pekné. K tomu pripočítať prostredie s jeho shonom, tvrdosťou — neraz ukrutnou. Veď či jest väčšej tvrdosti, ako keď sa mladý človek snaží vyučiť sa, zdokonalíť, a príduc do života, vidí, ako sú mu neraz všetky brány k uplatneniu zavreté? Vyjstí tu z rovnováhy nie je div! A jednako i pri všetkých týchto biedach dokazuje sa, že človek, dobre pripravený pre život, vždy nájde spôsob zvládať ho, i jeho bolesť a nezamárniť seba.

3. Ako sa chystať ovládať bolesť a zvíťaziť nad životom? Tu ti môžem dať sopár rád, ostatné záleží na tebe. *Keď ti nikto neukazuje pozitívne prvky v učive a v živote vôbec, pokús sa ich rozpoznať sám. Takýmto prvkom je každá známosť, vecná či mravná, čo ti dodáva chuť k životu, a každý náhľad, čo ti vyplní prázdnotu všebytia, v ktorom si ty bludicou, hladajúcou svoj cieľ.* Zdravý inštinkt bude ti v tom na dobrej pomoci. Prijímaj kriticky i negatívne náhlady na život a jeho zjavy, veď sa v nich tiež možno pomýliť. Nijaká autorita nech ťa nezmätie, veď mozog všetkých ľudí je viacmenej nedokonalý aparát. A prečo by si si práve ty mal dať vypchať hlavu komukoľvek bez kritiky, keď o hodnotách života máš právo, ba povinnosť uvažovať i sám? Nenaimportuj si ani optimizmus, ani pesimizmus, lebo život je dravý, márne ho budeš chváliť či haniť, musíš s ním zmerať svoje sily — a to je práve najzaujímavejšie. *Život je ako boxer, dáva ti údery a smeje sa ti pritom do očí, nemajúc s tebou nijakej sútrpnosti. Smej sa mu i ty a usiluj sa vyraziť mu zuby spodným hákom.* Ovládať telesnú bolesť, videli sme, na to treba tréning. Tak je to i s bolesťou duševnou, najmä ak si od prírody pricitlivý a neodbíjajú sa blesky od tvojho srdca ako od skaly. *Bojuj o pozitívny náhľad na svet i na život a potom sa cvič, človek týmto spôsobom naučí sa nárazy na ducha odrážať až po virtuozitu.* I keď ti predíde, že je život komédia, nezabudni, že je zo všetkého toho, čo si videl — najzaujímavejšia. Hráš v nej i ty svoju úlohu, prečo by si ju teda nedohral? *Nikdy nerozhoduj urýchlene, čím ťažšia je otázka, ak nemôžeš na ňu zabudnúť, odlož si ju — aspoň na*

sedem dní. Nemysli, že len ty máš bolesť — vo svete je nesmierne mnoho bolesti, a kým jej bude, budú mať ľudia zaujímavý program — odstrániť ju. Čo si však potom počnú bez nej — ozaj neviem! Ak tá nadídu tmavé myšlienky, neostaň sám, ale nevyhľadávaj spoločnosť ľudí, čo sú chorí ako ty. Vyjdi si radšej do prírody, tá vie hojiť, keď sa dá. Tvojím heslom nech je — nedať sa životu, a nedáš sa! Zvíťazíš nad ním i nad jeho krížom! Zadovážiš si dostatok síl — pekne žiť, a keď na to príde, i pekne rozlúčiť sa s týmto svetom.

## CHRÁM.

Každý pokrm nemá jednaký počet vitamínov — ani každé učenie nemá rovnaké množstvo pozitívnych prvkov. Sama filozofia je i pozitívna i negatívna, môžeš sa ňou držať na povrchu vôd, môžeš i klesnúť pod hladinu a utopiť sa. Ešte najviac pozitívnych prvkov obsahuje náboženstvo, ako útvar citovej schopnosti človeka. Kultúra tzv. rozumová, označená hranicou empirie, t. j. priamej skúsenosti — tvorí vlastne len polovicu ľudského poznania, a to azda práve menšiu polovicu. Vrodený náš inštinkt a tým i duševná potreba ženie nás od praveku i za hranice empirickej známosti — v oblasti metafyziky, ktorá je s prírodou, zasiahnutelnou našimi smyslami, asi v takom pomere ako vesmír k našej malej zemi. *Pre túto ohromnosť nepoznaného rozumné je, myslím, neobísť chrám, a to ani vtedy, keď ide len o to — poznať, čo je to vlastne v ňom a čomu slúži všetko to, čo sa tam zvestuje.* Jednostranná rozumová vzdelanosť, aká sa i u nás dnes vyzdvihuje do vysokej miery, meravo oddeľuje. Preto je však i také množstvo ľudí múdrych, ale jednako len polovičitých alebo polovzdelaných, keď pochop ten vezmeme podľa obsahu a rozpätia, kam a na aké polia všetko myseľ siaha. *Následky tejto polovičitosti a či jednostrannosti sú potom náhlady meravé, pre život nevhodné, amputujúce*

ho veľmi bolavo. Pripomenul som ti to pri vodoch ruského komunizmu, ktorí miesto konštruktívneho využitia všetkých síl dobrú časť svojej energie strovia bojom proti chrámu, hoc je on pre nich — ako neobjavená polárna krajina. Toto pustošenie je tým tragickejšie, keď miesto Boha stavia sa hneď Lenin, miesto Ježiša zas Marx s jeho materialistickým evanjeliom, miesto dogiem náboženských, lepšie kresťanských, podávajú a zvestujú sa život vykupujúce dogmy novej, komunistickej viery, ktoré majú tiež svojich ortodoxov i neologov, pravoverných i heretikov, stojacich kruto proti sebe. Čo je to? Miesto náboženstva nové náboženstvo — miesto vážnej hry — fraška. Ako vidíš, človek si s tým citovým svetom nedá rady. Preto bude dobre i pre teba — poznať ho, vyvážiť jeho hodnoty i v cirkvi a podľa možnosti ich aj zužitkovať.

1. Prostriedkami nášho tzv. vedeckého poznania sú — päť ľudských smyslov a logika, ktorá z daných a overených poznatkov robí závery. Lenže naša ľudská psycha má i vlastnosti, ktoré nevpadajú v dosah piatich smyslov. Taká je napr. telepatia. Preto sa hovorí i o šiestom, a to duševnom smysle človeka, ktorý — ako röntgenové lúče cez hmotu — prechodí cez empiricky dosiahnuteľný kruh do sveta metafyziky. Tento svet je vábny pre nás ľudí zo dvoch príčin: jedno — je to z dobrej časti terra incognita, čo je pre ľudskú zvedavosť nesmierne dráždivé — druhé — máme viac či menej vyvinutý psychický orgán, ktorému je tento svet prístupný. Kto by myslel, že sa poznaním dá cit upravovať, ten by sa veľmi zmýlil, ako sa zmýlila i grécka filozofia, keď predpokladala, že

vedieť, čo je dobré — znamená i robiť to. Neznemá, alebo aspoň nie vždy znamená. Ľudia najčastejšie i vedia, čo je dobré, mohli by to konať, a nekonajú, lebo od poznania k precíteniu potreby toho je dobrá diaľka. Naopak, cit vplýva až veľmi intenzívne na predstavy mysle a na ich formovanie. Pri revoltách oproti starým formám ľudského života hrá napr. veľký zástoj nielen fanatické nadšenie, ale negatívna stránka tohto — nenávisť. Spoločenské pravdy prv sa zrodia v cite než v hlave a len potom formujú sa rečou alebo písmom. Týmto chcem len na to upozorniť, že nesmierny citový svet, neprebádaný, nezmapovaný je svetom sám pre seba, ktorý nemožno negovať. Ako neznáma zem v oceáne, ani tento svet nedá ľudskej bádateľj povahe pokoja, a nedá ani vtedy, keď sa rozišla s chrámom a cirkvou. Odkedy isté filozofické smery, i sám triedny socializmus, pridaly sa k materializmu a objavily v človeku len rozumného zvera, boj proti chrámu nabral väčšej intenzity a zasahuje nielen jeho múry, ale i široké vrstvy a masy tisícmi prostriedkami. Kde sa však i podarilo náboženský náhľad zrumiť, nepodarilo sa, alebo málokde sa podarilo odtiahnuť myseľ od bádania v neznámych končinách citového sveta alebo metafyziky. Miesto zriadených chrámov a cirkví povstávajú na ich rumoch, či vedľa nich — najrozličnejšie sekty, v ktorých sa citový život vybíja nezriadené, bezkontrolne, ako zbahnatie a zosmradne naftový kraj bez riadne vyvrtaných a opatrovaných studní. Miesto hlásaného pokroku ľudia, hnaní nezdolnou vnútornou túžbou po neznámom, klesnú na úroveň animizmu, duševných i telesných výstredností, až po bláznivé orgie. Okultizmus a špiritizmus sú

tiež len náhradou za chrám, keď tieto smery neraz vmestia sa kde-tu i v rámci cirkvi. Niekde príslušníci týchto smerov navštevujú i chrám, ale i svoje seansy, nevidiac v tom nič nemožného a protichodného. *Voči týmto hodnota a účel zriadených cirkví je kontrolovať a upravovať náhľady v metafyzickom svete, kam citový smysel ženie zvedavosť, ktoré náhľady môžu byť zdravé, život zdvíhajúce, môžu však byť i chorobné, spoločstvu i jednotlivcom nebezpečné domnienky, vedúce k rozkladu.* Preto ja i pri všetkých nedostatkoch cirkevných organizácií ich potrebu nemôžem nekonštatovať a ich kontrolnú činnosť nad náhľadmi, prýštiacimi sa z citových prameňov ľudskej psychy, pokladám za potrebnú i osožnú.

2. Kritický človek zastane neraz pred chrámom v neporozumení, keď je chrámov veľa a učenie v nich hlásané je alebo odlišné, alebo sa delí, a delí a stavia proti sebe, i keď vzniklo z totožného prameňa. Najviac iste zarazí — presvedčenie o jedinečnej pravosti, zdôrazňované všetkými denomináciami proti ostatným. To je však nie to hlavné, čo by som ti odporúčal povšimnúť si. To je — povedal by som — len škrupina, z ktorej možno vylúskat' si jadro. Tá škrupina je niekde hrubšia, niekde tenšia, podľa povahy národov — jadro je tiež niekde maličké, až nepatrné, inde vyvinuté a hodno uváženia. Že najdávnejšia minulosť náboženstva zapadá do primitívneho formalizmu a animizmu, niet sa čo diviť — i minulosť filozofie a ľudskej kultúry vôbec vychodí z veľmi primitívnych počiatkov. Podstatne je však náboženstvo stálym hľadaním absolútnej pravdy, i čo sa týka vzniku sveta a jeho udržovania, i čo sa týka smyslu

ľudského života a duševných podmienok prežiť ho spokojne a blažene. V tejto svojej úlohe má svojho konkurenta vo vede a je isté, že cit nemôže mať inú pravdu ako rozum. Lenže kde je tá absolútna vedecká pravda, keď sme nie zvedaví na fyzické zákony, ani na matematické čísla, ale na pôvod, cieľ, a najmä na smysel celého nášho ľudského života? Čo nám dá veda, keď ide o pozitívne životné prvky — o vitamíny — z ktorých máme žiť vyrovnane so svetom, všehomírom, i so sebou? *Naproti tomu všetky vyspelejšie náboženstvá snažia sa svojím spôsobom prevychovať človeka a spraviť z neho, zataženého najrozličnejšími zverskými nerestami, kultúrneho tvora, keď pod kultúrou nerozumíme pýchu známostí, neraz veľmi povrchných a daromných, ale dobrotu a jemnosť, slovom — dokonalosť duše.* I budhizmus so svojou snahou mŕtviť životnú vôľu a dostať sa do nirvány, stavu, v ktorom si človek už nič nežiada, po ničom netúži, lebo má najvyšší pokoj, i tento budhizmus vedie smrteľníka k sústrasti a súcitu voči bližným, ba i voči ostatnému tvorstvu. Kresťanstvo, ktoré pre jeho kladný pomer k životu pokladáme za vrchol vo vývoji náboženských foriem, robí to isté, hlásajúc duševnú čistotu a lásku k Bohu, dokazovanú láskou k bližným. Ani jedna kresťanská denominácia, pri všetkých svojich nedostatkoch, nevyhýba tomuto obsahu, okrem niekoľkých extrémnych siekt. Porovnaním pozitívnych hodnôt v náboženstvách vznikla teozofia, jej porovnávacie textové knihy sú zaujímavým dôkazom, ako sa v behu časov prebýjala a dozrievala známosť o dokonalom mravnom zákone, ktorý dal vlastne obsah ľudskému svedomiu, ako i známosť o záhadnej sile a osob-

nosti, ktorá za ním stojí a je počiatkom i koncom všetkých vecí. *V samom kresťanstve prejavil sa mravný zákon vo svojej dokonalej forme, o čom sa ľudstvo presvedčí najmä v dobe, keď sa ho v chorobnej vášni samozmarenia zriekne na čas.* Pozitívne hodnoty, obsažené v Ježišovom evanjeliu, alebo ešte určitejšie — tie vitamíny pre psychický i telesný, súkromný i verejný náš život — nie sú len v príkazoch a pravdách, ale i v sile, ktorú viera v Krista vnáša do slabých ľudských duší. *Tieto duchovné vitamíny sú reálnou skutočnosťou, čo nenahradí nijaká filozofická morálka, ani to tzv. etické náboženstvo, lebo vitamíny tieto rastú na svojej pôsobivosti práve podľa stupňa pomeru, v ktorom je veriaci kresťan s Bohom svojím.* Len ľudia, čo žili v tomto najintímnejšom pomere, šli za svoju pravdu s úsmevom i na popravište a len takým ľuďom bolo možno pomôcť slovami: viera tvoja ťa uzdravila!

3. Pripomínam ti to, keď ťa chcem upozorniť na zjavy citového sveta, čo ti je azda nie taký prístupný ako mne, ktorý som v jeho službe. Nemysli si, že som učenia tohto druhu prijal bez kritiky. Naopak, prežil som ťažkú krízu pochybovania a boly časy, keď som bol so svojou dušou na 0. I ja som sa hodil do náručia filozofie, hľadajúc tu odpovede na najpálčivejšie otázky, životné otázky mladej duše. I mne imponovali, veľmi imponovali systémy — múdrosti tohto sveta, ako nasledujú od Tálesa, Anaximandra, Anaximena až po materialistov, Nietzscheho a moderných sociologov. Keď som však videl, ako sa tieto učenia vzájomne porážajú, prestal som sa pozastavovať na nesmieriteľnosti konfesii, lebo som chápal — je to vec presved-

čenia a vec ľudská! V Škótsku a Anglicku skúsil som na vlastné oči, čo znamená kresťanstvo a dobrá cirkev pre verejný život, pre všetky vrstvy ľudu a pre národ i štát. Kým tu u nás zadŕhajú sa vzdelanejšie vrstvy mudrlantstvom a snobizmom, tam je Biblia skoro v každej domácnosti na stole v prijímacej izbe, i v domácnostiach profesorov. Kým je u nás každý moderný smer, privlastňujúci si epiteton — pokrokový, zaostrený protikresťanský, socializmus zrovna materialisticky, rozumní Angličania a Škóti, pri svojej vysokej vzdelanosti a praktickom chápaní i úlohy cirkvi, vedeli a vedia, že sa materializmom, náukou to vo filozofii dávno odbavenou, ani pokrok, ani životná úroveň širokých vrstiev národa a ľudstva nepohne. Naopak! *Preto sa i socializmus, i iné moderné smery javia tam v inej, oveľa zduchovnenejšej forme než u nás. Ale v tom je i to tajomstvo, prečo sme my mudrlantskí chudáci, kým tamtí vládnu nad pol svetom.* Porovnávaním pomerov na to som prišiel v Anglicku. Doma potom dostal som sa medzi ľud. Videl som ho za svetovej vojny biedny a opustený. Čo dávalo tým osirelým ženám a matkám, ktorým som bol vychovateľom a tešiteľom, čo im dávalo sily preniesť hrôzy dňa, kým ich mužovia hynuli na bojištiach, to bolo náboženstvo! Tie vitamíny, ktoré som im odokryval a predkladal, ako mi bolo povinnosťou. *Čo by som si bol tu počal s akoukoľvek filozofiou? Čo s náukou o evolučnom vývoji človeka? Hladného nemožno chovať stružlinami, i keby sa ony akokoľvek majstrovsky nastružlikaly.* Dostal som sa pri svojej vzdelanosti do stavu ako niekedy Tolstoj, ktorý zazávidel svojmu mužíkovi tú detinskú vieru, čo

on — práve pre nepokojnú kritickosť svojej mysle — nevedel už tak intenzívne precítiť. Videl som jasat oči veriacich duší, kým vzdelanec bol by prinajmenej nadával, trápil seba aj iných, prípadne zúfal a siahol si na život. Potreboval som ešte nejaký silnejší dôvod, aby pochopil ducha, ktorému som už prestával rozumieť, i keď som sa zadíval do sivých očí svojej matere, tvojej starej matky? Uznáš — nie? Nezabudol som tým ani na nedostatky cirkvi, čo ma predtým znepokojovaly. Len som pochopil, že je odtláč ľudských prstov na všetkom, čo človek chytí do ruky. Teda v cirkvi nie viac než v socializme, komunizme a hocikde inde! Pripomínam ti to, keď nechcem, aby si v chaose učiva zabudol, alebo nedošiel k oblasti citového sveta, ktorého skryté sily formujú nás a tak z dobrej časti i našu budúcnosť viac než celá rozumová kultúra. Svoj pomer ku chrámu musel som ti objasniť v dobe, keď sa chrámy i zatvárajú, i vyhadzujú dynamitom do povetria, aby si ma — ak možno, i s tvojimi kamarátmi a vrstovníkmi pochopil a aby som ti neostal cudzí. Vyber si z toho to najlepšie i pre seba: všetko skús, a čo je dobré — toho sa drž!

## MRK.

Zapadajúci deň a červené hasnúce zore súmraku vrhajú nám do zahľadených tvári otázku — kam? Čo bude z nás? Chladný večerný vánok šepce o pomínutelnosti nielen nás, ale i všetkého, čo je tu na zemi žijúce a cítiace. A keď sa rozloží noc, obštávajú nás i myšlienky o smrti. Iste obštaly už i teba neraz a obstanú ťa ešte. Na niektorých ľudí pôsobia ony nepríjemným, až strašným dojmom. Sú povahy, ktoré pri myšlienke o smrti pustia sa do plaču, iné prijímajú zvesť o mrku života a o jeho západe s trpkou rezignáciou. I sama Biblia označuje smrť ako odplatu za hriech. Aký teda div, keď pomyšlienka na ňu javí sa najčastejšie ako kvapka blenu do radostí tohto života. Sú však aj iné povahy, najmä medzi pospolitým ľudom, ktorého údelom je ťažký život. Tu sa smrť pokladá za želateľnú premenu, za vyslobodenie z trápenia a trudov zemskeho bytia. Skoro by sa mohlo tvrdiť, *vzdelanejšie vrstvy, zúčastnené vo výhodách života, hľadajú na smrť ako na stratu, pospolitejší ľud, odhliadnuc i od jeho viery vo večný život, hľadajú na ňu — ako na výhru a spravodlivé riešenie konca pre všetkých ľudí.* V priebehu týchto úvah hľadeli sme spolu životu do tváre — teraz zahľadme sa do obličaja smrti, môj milý! *Lebo ako je veľká výhoda pre človeka vedieť pekne žiť, tak je ešte väčšia*

— keď dôjde tomu čas — dôstojne a pekne i rozlúčiť sa s týmto svetom. K mohyle vedie napokon cesta všetkých nás. Nuž zamyslime sa tu spolu pri hasnúcej žiari súmraku — o zvedavých očiach, čo chcú nazrieť za hrob, o smysle ľudského snaženia a ďalšej budúcnosti!

1. I myseľ najstarších národov usilovala sa preniknúť tajomstvo hrobu a podujat i boj za ďalšiu existenciu. Starí Egypťania dali sa balzamovať v domnienke ďalšieho života. Pochovávali sa so svojim bohatstvom a rozličným náčiním, aby — keď im bude treba — mali to zas všetko poruke. Číňania verili a veria v ďalšiu existenciu svojich odumrevších predkov, s nimi usilujú sa žiť v stálom styku. Fantázia Grékov vybájala si celé podsvetie, Hades, s čiernou riekou Styx a s nevlúdnyim prievozníkom duší, Cháronom. Židia pred príchodom Ježišovým mali akúsi predstavu o podsvetí v šööle, hoci v knihe Kazateľovej (III. kap., verš. 19) i čítať: osud synov ľudských a osud hoviad je jednáký. Ako umiera ono, tak umiera i on a obaja majú jednáký dych... Oboje to kráča k jednému miestu, oboje je z prachu a oboje zas vráti sa do prachu. Kto to zná, že duch synov ľudských vystupuje nahor a duch hoviad zostupuje pod zem? Podobne hlásali i Rimania za doby úpadku: post mortem nulla voluntas — po smrti nijakej žiadosti! U Židov nacionálna myšlienka bola taká silná, že i ďalší, posmrtný život jednotlivca chápal sa vlastne v národe, ktorý žije večne. Keď však nadišly i pre Izraela národné katastrofy, babylonské zajatie a podobné, pozornosť obracala sa vždy určitejšie k duševnej nepominuteľnosti jednotlivca. Najurčitejši a najplnší výraz myšlienke vzkriesenia a večného duševného ži-

vota dal iste Ježiš, ktorý podľa svedectva evanjelií i sám zvíťazil nad smrťou. Pod vplyvom jeho zvesti o nesmrteľnosti duše vyrývali neskôršie už i Rimania na hroby v katakombách: Lidia, tu vivis! — ty žiješ! Už i z týchto nepatrných ukážok vidíš, môj milý, nielen dva smery, čo sa akosi od tisícročí stavajú proti sebe tak ako i dnes, ale môže ti sísť na um, ako je myšlienka o pokračovaní života za hrobom skoro univerzálna. Jej najprimitívnejšia forma je v pochovávaní bojovníkov so zbraňou, aby ju mali poruke, keď ju budú potrebovať... v opatrení zosnulých jedlom, čo sa vynášalo na hroby... a najdokonalejšia forma je zas v Ježišovom: Ja som živý, i vy žíví budete! Otázku ďalšieho života materializmus dnešnej doby iste vytvára, ale materializmus nie je jediný náhľad na svet a ani svojich vlastných veriacich neuchráni vždy pred tvrdou otázkou — čo potom? Tie oči ľudskej psychy sú len zvedavé! Márne im poviete, keď sa rádiový prijímač, teda stroj — raz zoderie, prestane fungovať, a je! Ony nadhodia, a to celkom oprávnene, že stroj, ten prijímač — môže sa zodrat a rozpadnúť, ale vlny elektrónov ostávajú i ďalej. Tie oči vo svojej dráždivej a neukojiteľnej zvedavosti, ak sa i odvrátia od kresťanstva, hodia sa na špiritizmus a okultizmus, ktorý kult platí človek — a neraz veľmi draho — svojimi nervami a zdravím. Proti týmto posledným chráni ma otázka: prečo by som sa nadrapoval do okienka druhého sveta, keď o chvíľu i tak vojdem ta dverami a zemský život má i svoje zaujímavosti, čo mi môžu ukojiť zvedavosť, i svoje povinnosti, čo ma vyčerpávajú? Ak si tento názor osvojiš i ty, vykonáš veľa dobrého pre svoje zdravie. O záhrobnej existencii človeka

myslím — náhle si ju chceme predstaviť, znetvo-  
ríme ju a znemožníme antropomorfizmom —  
t. j. poľudštením. Ale odhliadnuc i od autori-  
tatívnych učení náboženských, i zaujímavých tvr-  
dení špiritistov, opierajúc sa len na svoju kri-  
tickú myseľ, nikdy by som sa neodvážil tvrdiť,  
že hrob znamená koniec psychických potencií  
človeka v smysle rímskeho — post mortem nulla  
voluntas. I sám prírodný zákon o zotrvačnosti  
energie — ma k tomu núti. A to najhlavnejšie:  
*bez predpokladu o záhrobnom duševnom živote  
neviem pochopiť smysel ani mravného zákona,  
ani ľudského snaženia, čo všetko jednako len  
nemôže byť náhodilé a bez smyslu!*

2. Všetko ľudské snaženie vo svetle pomi-  
nutelnosti prestáva mať smyslu. Akže hrob uza-  
tvára jestvovanie človeka, tak je všetko len már-  
nosť a trápenie ducha — ako píše Kazateľ. I naj-  
monumentálnejšie tvorby ľudského ducha dôjdu  
konca a i tie najpodivnejšie kultúry rozsypú sa  
v popol a prach. Takýmto činom — vonkajšie  
formy a prejavy života (národ, vlasť, či štát,  
umenie, mravný zákon, spoločenský poriadok)  
stanú sa konečným cieľom pre seba, hoci inak  
maly by byť prostriedkom na zdokonalenie ži-  
vota, preformovanie ľudskej psychy na ten naj-  
vyšší stupeň. Načo však formovať to, čo nemá  
ďalšieho cieľa? A načo prenášať pre to všetky  
ťažkosti života, v ktorom si každú radosť musí  
človek zaplatiť prácou, odriekaním alebo utrpe-  
ním. Lebo tak sa mi zdá, že sotva jest ľudí, kto-  
rí keby položili vedľa seba životné plus i mínus  
— neostala by im napokon — nula. Niet bohat-  
stva, moci ani slávy, niet nijakých výhod života,  
ktoré by neprevážili aspoň po rovnováhu i ne-  
výhody, trápenia a starosť. Preto materialistický

názor na svet a život nevie dať iné ako animálne  
zažitia, a to i v tej najšťastnejšej forme. Autori-  
tou pre mravný zákon, keď nieta svedomia, ako  
nieta duše, je hrozba a bodák. *Ale práve preto,  
že človek pre svoje najvznešenejšie a najčistejšie  
ciele musí vytrpieť tak mnoho, uzatváram, že  
Prozreteľnosť má s ním iný konečný cieľ, než je  
hrob.* Všetky naše zažitia na tomto svete poná-  
šajú sa na lós pšeničného zrna medzi mlynskými  
kameňmi. Pod ostrím výhod i nevýhod života,  
chudoby či bohatstva, mdloby či moci, všednosti  
či slávy... pod tlakom úspechu i neúspechu,  
trpkostí a bolestí a či radostí — sbiera naša  
psychy hodnoty, čo majú odolať i telesnej po-  
minuteľnosti a tvoriť vlastníctvo nášho ja i za  
hrobom. Kohezívna sila, účinkujúca mimo teles-  
ného organizmu, je proste faktom, čo sa mate-  
rializmom nedá vysvetliť. Pri psychických poru-  
chách, nevyvolaných fyzicky, niet vonkajších zná-  
mok na mozgu a nenájsť ich ani drobnohľadom.  
*Telesný organizmus je teda neporušený, poruše-  
né je čosi iné, čo práve týmto podáva dôkaz o  
svojom nezvratnom bytí.* Prostým strojom jed-  
nako len nie sme, je v nás i čosi okrem tých  
kolies, vzprúh a pák, čo nieta v nijakom stroji  
na svete. A to niečo je — podľa mojej skromnej  
mienky — ako diamant, čo — priložený k brú-  
su — zasipí bolesťou, ale kryštál jeho nie je už  
viac tá beztvárna forma, ale určitá, rozsypajúca  
farby na slnku. *Tak si predstavujem, že vše-  
tkými formami pozemského života nášho duch  
náš leští sa pre večnosť.* Tento náhľad nenechám  
však nikdy napospas fantázii, či už ona hrozí  
a či teší. Nestraším ním nikoho, veď si každý  
človek za svoje premeškanie i tu na svete vytrpí  
mnoho. *Názor tento je mi tým oporným bodom,*

polárnou hviezdou pre všetko ostatné. S predpokladom prípravy dokonalejšie žiť za hrobom viem pochopiť všetko snaženie ľudské, i časné formy života, i všetky, keď mi prídu na myseľ Ninive i Babylon, i Atlantis, utonuvšia v mori. Všetko môže sa zdať márnosťou a trápením ducha, ale nie je márnosťou spomienka na chvíle čistej radosťi a nemôže byť márnosťou tá koncentrujúca psychická energia, ktorú pospolito menujeme dušou smrteľnou.

3. Keď ma zájdu za hasnúceho mrku myšlienky o pomínutelnosti, prijímam ich s pokojom. Mám rád tento svet, teším sa jeho kvetom, ale viem, nevedel by som sa im tešiť večne. Život je ako deň, ktorý má svoj svit, svoje poludnie i svoj večer, keď človek túži odpočinúť si od všetkého, dobrého i zlého rovnako. A tak je to správne. Život za hrobom nepredchodí mi jakživ ako trest, skôr ako vyrovnanie a odmena, po krátkej epizóde časnej púte. Utkvely mi v mysli slová istého môjho profesora, ktorý hovorieval: keď mám viny — sú konečné a nekonečný trest za konečné premeškania vo večnosti nebol by nijak spravodlivý. Ako vidíš, môj milý, hľadím na hrob pokojne. Ak by sa ma kto spýtal, čo by som si prial po smrti, povedal by mu: — mohamedánsky raj rozhodne nie, ani antropomorfizmom zmaľovanú večnosť, ale predovšetkým pokoj ako po ťažkej a svedomitej práci — ten pokoj, ktorý prevyšuje všetok rozum ľudský! Na tento pokoj neprichystá zúrivy ľudský vzdor, sýtiaci sa negáciou už či mravného zákona alebo samej Prozreteľnosti. Nie! K tomuto pokoji najskôr privedie statočné a svedomité využitie toho krátkeho času, čo nám je k dispozícii od svitu až po tichý súmrak života. A najvhodnejšie využiť

ho — poznaním sveta i seba a uvažovaním bolesti iných, všetkých, a tým i — svojej!

Končím — veď sme už ďaleko od svitu. Poďíval si sa za mnou, môj milý, do tváre života i smrti. Zjavil som ti, i tvojim vrstovníkom, čo mám v duši najcennejšieho pre seba, ak by sa to zišlo i pre vás, novú generáciu, idúcu za nami. Ako tebe, svojmu synovi, tak i všetkým vám želim za doby ideových zmätkov — dostať sa a obstáť medzi Scyllou a Charibdis na prúdoch tvorivého, spokojného a šťastného života. Majte sa dobre! A keď sa zamyslíte na mojich radách, precíťte, že i najlepší môže vám len toľko dať, koľko má on sám!!

OBSAH:

Z DROBNEJ PRÓZY.

Na vyhládke . . . . .	9
Granáty . . . . .	12
Dve sestry . . . . .	14
Na promenáde . . . . .	16
Sochár a Čas . . . . .	18
V knihovni . . . . .	20
Za sklom . . . . .	21
Idyla . . . . .	22
Hmly . . . . .	23
Šach . . . . .	24
Kto dobre rozozná . . . . .	26
Chlapec a stroj . . . . .	28
V decembri . . . . .	29
Pahreba . . . . .	31
Norma . . . . .	32
Pieta . . . . .	34
„Domov“ . . . . .	36
Dedina v zime . . . . .	38
Vila na cintoríne . . . . .	39
Fotel . . . . .	41
Deti a kniha . . . . .	44
Záhadný hudec . . . . .	45
Keď srdce nedbá skamenieť . . . . .	47
Potulky mestom . . . . .	49
Nech som dnes sochárom! . . . . .	50
Oltárny obraz . . . . .	52

Pozýv hory . . . . .	54
Dvere . . . . .	56
Najväčšie tragikum a najťažší hriech . . . . .	58
Satanov úspech . . . . .	60
Krajom najsmutnejším . . . . .	63
Považím . . . . .	65
Hudba vládcu miliónov . . . . .	68
Pri prvej méte . . . . .	70
Rieka . . . . .	72
Plameň . . . . .	74
Pozrite na hole! . . . . .	76
Blačiak . . . . .	78
Úškľab . . . . .	80
Klio . . . . .	82
Politika . . . . .	85
Lepší vek . . . . .	88
O slobode vlastného pera . . . . .	92
Bolesť bez konca . . . . .	95
V kláštore . . . . .	97
O práci . . . . .	100
Studňa . . . . .	103
Stráž . . . . .	104
Šťastie a človek . . . . .	107
Tá druhá . . . . .	109
Závoj . . . . .	111
Pod smutnou vrbou . . . . .	114
Z galerie . . . . .	117
Capova hlava . . . . .	118
Skromnosť a jej gardedáma . . . . .	120
Schody . . . . .	122
Kraj . . . . .	124
V hrsti tajomnej ruky . . . . .	125
Kurčiatková história . . . . .	128
Len seba nestratiť . . . . .	130
Drahokamy . . . . .	133
Stĺpy vedľa cesty . . . . .	137

Kanárik . . . . .	140
„Ozajstný život“ . . . . .	142
Uholný kameň . . . . .	144
Gloria mundi . . . . .	146
Dve kupoly . . . . .	149
Samota . . . . .	151
Skoro príde vlak...! . . . . .	153
Keď roky do diaľ utekajú... . . . .	155

### ARGUMENTY.

Svit . . . . .	161
Domov . . . . .	167
Studňa . . . . .	173
Dielo . . . . .	179
Prúdy života a zmaru . . . . .	185
Dve kamenné dosky . . . . .	192
Rozmarín . . . . .	198
Chlieb . . . . .	205
Hlas krvi . . . . .	213
Reťaz všetkých rúk . . . . .	221
Kríž . . . . .	230
Chrám . . . . .	237
Mrk . . . . .	245

Knižky

MARTINA RÁZUSA  
Z DROBNEJ PRÓZY

a

ARGUMENTY

(Hovory so synom i s tebou)

vyšly ako 12. sväzok

Sobraných spisov

MARTINA RÁZUSA,

ktoré rediguje

DR. STANISLAV MEČIAR

a vydáva

MATICA SLOVENSKÁ.

Vytlačila

NOVÁ KNÍHTLAČIAREŇ

v Turčianskom Sv. Martine

roku 1941.